

Ady emlékének

Joggal és túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Ady Endre ugyanolyan mértékben a miénk volt, mint azé a fiatal magyar szépirodalomé, mely vezérét és legnagyobb költőjét gyászolja benne.

Ady Endre a géniusz univerzalitásával nemcsak a Szép talajában gyökerezett, de a Jó és Igaz termőföldjéből nem kisebb mohósággal szította gazdag egyéniségének kulturnedveit.

Kezdetől fogva érezte, hogy a mi ügyünk az ő legszemélyesebb ügye: a magyar irodalom és művészet ügye, mert a régi rend szétrepezése és egy új világszemlélet megalapozása nélkül a költő szava örökké hiában hangzik el a pusztában.

Ezért vett részt hévvel, hittel, szinte tüntetőleg szociológiai és politikai mozgalmainkban s a *Huszdik Századot* nemcsak mindig elolvasta az utolsó betűig, de nem egyszer maga is részt vett vitáinkban és égető problémáink megbeszéléseiben.

Viszont a másik oldalon a magyar szociológia és a radikális publicisztika tábornoka mindig tisztán érezte, hogy neki a költőhez egészen speciális viszonya van s hogy az irodalmárok és az eszthéták értékítéletei távolról sem merítik ki az Ady Endre halhatatlan *oeuvre*-jének legbensőbb lényegét és küldetését, hanem hogy a nagy ember hagyatékának felmérése nem kis részben általános kulturhistóriai, szociológiai és politikai feladat.

Epp ezért elhatároztuk, hogy egyik közeli számunkban mindezen szempontokból meg fogjuk világítani drága barátunk és feledhetetlen küzdőtársunk alkotásait. Minthogy pedig e zűrzavaros, keservesen vajúdó korszak a végletekig igénybe veszi épp a mi korunknak idejét és energiáját: addig is míg e szerény koszorút letehetnénk a költő frissen hantolt sírjára, most csak azt üzenjük szent emlékének, hogy sorsunk mai véres, göröngyös és homályos fordulópontján is az ő költészetének egyre fényesebben lobogó fáklója fogja vezetni a kétség óráiban a küzdők hitét és útkeresését.

A szerkesztőség.

Ady Endre sírjára a *Társadalomtudományi Társaság* koszorút helyezett, nevében pedig ravatalánál Jászi Oszkár a következő beszédet mondotta:

Az igazi költő nemcsak örömeket ad, nemcsak pihenteti a fáradt embert és vigasztalja a csüggedőt, nemcsak új illúziószivárványokat aggat a szürkülő égboltra, nemcsak új muzsikával hevíti az életút tikkadt vándorát: a nagy, az igazi költő mindenek felett az örök értékek védelmezője, a teremtő fejlődés munkatársa, a fokozódó életritmus előkészítője, Isten országának előreküldött követe ...

Ilyen költő volt Ady Endre is, tisztelt gyászoló gyülekezet. Egy gonosz, sötét, tunya, a múlttal visszaélő és a jövőt kigúnyoló korszakban mindig a mi szerencsétlen népünknek szent vátesze, új horizontokat mutogató pilótája volt. Miközben véresen ostromozta a nemtörődömség és az üzletes közélet bűneit: egyben nagyszerű divinatorikus erővel jelölte ki a Nyugat vérkeringésébe szervesen bekapcsolandó magyarságnak igazi útját. Miközben Csák Máté, Pannónia grófnő, a Vármegyeház és a Disznófejű Nagyúr szörnyű pusztításait biztos — mert a jövőbe szigonyt vető — történelmi érzékével leleplezte a jók előtt: egyben az új Hortobágyot, a megtermékenyült magyar ugart, az úrrá lett szegénységet, az idegennyelvű testvéreivel megbékült magyarságot, az Óceánba ömlő magyar csodapatakokat, a zsarnokaitól megszabadult lelkiismereteket, a durva röhejtől megtisztult fejlettebb örömet, a Teremtővel kibékült gondolatot tündérpalettájának káprázatos színeivel festette meg nekünk. Páris Bakonyába bujdosott el, hogy írt keressen a magyar sebek gyötrelmeire és a legátfogóbb nemzetköziségben találta meg a legsajátosabb és legdacosabb nemzeti egyéniséget. Ádáz prófétaként hívta az új Mohácsot, melynek véres kálváriája új hitre és becsületre égesse az elkorcsosult magyarságot...

S az új Mohács csakugyan eljött s íme, Ady Endre koporsója előtt az összetört Magyarország hullat könnyeket. Oh, miért nem fogadtatok szót neki? Miért nem értettétek meg, hogy az álkurucság elszakít bennünket Európától, hogy a nyegle önteltség megőrli a magyar emigráció emlékeinek minden kincseit?

Miért nem romboltátok le hamarább a dunaparti Hazugságházat,

«hol csüggedt nézők a legnemesebbek,
hol eladnak sok munkás-milliót
cudar eladó úri keveseknek,
hol az élet ellen összefog
cézári gögös és magyar
ahol régi dal már a becsület. . .»

Miért nem követték a magyar jakobinus dalát s miért feledték el intelmét:

Ezer zsibbadt vágyból miért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad . . .

Miért dobtátok magatokat oda az idegen imperializmusok örületének s miért értettétek meg oly elkésve:

Szegény emberek ölnek és csak ölnek
S láz-álmaikban boldogan békülnek,
S reggelre kelvén megint megdühülnek,
Kárhoznak, halnak, vadakká törpülnek . . .

Miért nem adtatok a népnek, ameddig csak kért, miért nem láttátok Ady Endre szörnyű vízióját:

Bánatok, kínok, mint vad keselyük
Falánkoznak a milliók szívéből
S mulasztott étek, öröm és gyerek
Helyén a Burg szuronyhatalma épül.
Megfojtódik Európa közepén
Egy szép népség, már álomban is pőre,
De élnek a kufárok s vett urak
Forverc, előre . . .

Lám, a költőnek volt igaza, nem pedig a reálpolitika szolgálóinak, kasznárjainak és bankárjainak! A vas kéz és az arany marok tönkre tették Magyarországot . . .

És ma nincs más vigaszunk és reményünk, mint a hitünk az Ady Endre kigúnyolt értékeiben, a szeretet és józan ész Magyarországaiban, mely vezekelve a múlt bűneiért, hozzá fog látni — mindannak lerombolása után ami életképtelen — egy új kor megalkotásához, mely a munkán és a megértésen, a szabadságon és a kölcsönös segítségen fog felépülni, mint egyenjogú tagja a művelt népek társaságának . . .

Az Ady Endre szelleme vezessen bennünket e ragyogó cél felé, a szörnyű megpróbáltatások közepett!

Iván András és Jászi Oszkár: Szociológia és politika.

I.

A l'art pour l'art tudomány kora lejárt. A tudomány mind közvetlenebb kapcsolatot keres az étellel, keresi magát a közvetlen hatást az életre. A természettudományokban egymást követő forradalmakat a nagy természettudósok kiviszik az életbe s az emberi élet irányítására tartanak igényt.

Nem meglepő a kultúrának ebben a fázisában, hogy maga a társadalmi élet törvényeit kutató szociológia sem elégszik meg kutatással, elméletek alkotásával, hanem ifjú volta dacára már a társadalmi élet irányítását ambicionálja s a politikát alkalmazott tudománnyá akarja tenni.

Kétségtelen, hogy a szociológiának úgy az objektív, mint a szubjektív iránya igényli a társadalmi élet irányítását s hogy mindkét irányt már a tudomány lényegéből folyólag is, de irányító igényei által még fokozottabban — egyformán terheli az a súlyos kötelezettség, hogy a társadalmi élet minden mozzanatát éber figyelemmel kísérje, minden adatot megszeressen, rendezzen, összefüggéseiket kutassa, elfogadott elméleteit velők ellenőrizze s ha oly tényeket talál, melyek elméleteinek érvényét meg-ingatják, új elméletek szükségét kielégítse.

Ha ennek a kötelezettségnek a teljesítése soha egy pillanatra nem szünetelhet, ma bizonyára teljes erkölcsi súllyal nehezedik az a szociológiára. S ha valaha, ma bizonyára hozzátartozik a hivatásához az is, hogy munkáját a művelt társadalom nyilvánossága előtt végezze, azt ekkép mindennemű könnyelmű állásfoglalástól visszatartsa, illetéktelen és felelőtlen adatok valótlanságától (politikai sajtó) megvédje, az új jelenségek pontos és hiteles leírását adja.

Ha valaha, ma bizonyára hozzátartozik a hivatásához, hogy ellenőrzés nélkül ne tűrje felelőtlen közhit kialakulását legalább a művelt rétegekben s ekkép hallgatagon hozzá ne járuljon az emberiség sorsára nézve mérhetetlenül szerencsétlen, részben öntudatlan, de talán sokkal nagyobb részben tudatos megtévesztésekhez, amelyeknek jobbra és balra a tömegek, sőt

fájdalom elenyésző csekély kivétellel a műveltebb elmék is vak áldozatai.

Teljesíti-e nálunk a szociológia hivatását a jelen szörnyű válságában? Lehet, hogy egyes képviselői egyénileg részben megteszik kötelességüket, amennyiben legalább maguknak gyűjtik, egyelőre csendes, tudós elvonultságban az új jelenségek adatait s kutadják azok összefüggéseit. Lehet. De a nyilvánosság ily működésükről mit sem tud. Akkor pedig kötelességüknek fenn jelzett nem kevésbé fontos másik részét nem teljesítik. S ha egyesek talán ekként — legalább részben — teljesítik is kötelességüket, kiszámíthatatlan kár, hogy a szociológia hivatott képviselője: a *Társadalomtudományi Társaság*, az emberiségnek ebben a véres válságában hallgat.

Nem akarok kitérni ennek a ténynek az okaira. Sem tárgyiakra, sem személyiekre. Azok különben sem fontosak. Maga a tény a fontos. És súlyosak következményei.

A szellemi munkából élő osztály, az intellektuelek, akiknek egységes irányítása voltaképpen a társadalomtudománynak egyik eminens feladata lenne, nem találja a helyét, zavaros összevisszaságot mutat. Az intellektuelek — köztük a Társadalomtudományi Társaságnak szereplő tagjai is — megdöbbentő kapkodásnak, «adatok», «jelenségek» könnyelmű felhasználásának adják napról-napra bizonyítékait a napi sajtóban, folyóiratokban, előadásaikban. Míg egyrészt tüntetőleg kacérkodnak a tömegek legszélsőbb szociális vágyaival, másrészt valósággal szítják úgyis erős gyűlöletüket az értelmiségi osztály ellen az eseményeknek nem egyszer tendenciózus beállításával. Kacérkodnak a tömeg szociális vágyaival amíg a saját felszabadulásukról van szó, de megtagadják azokat, vagy legalább is ingadozók velük szemben, ha az új erők uralomra jutását kellene elősegíteniük. Így pl.: Az oroszországi «adat»-okkal, «jelenség»-ekkel folyton operálnak, belőlük következtetéseket vonnak le, — hol jobbra, hol balra, de többnyire jobbra — amikor minden felelőséggel bír, szellemileg és erkölcsileg fegyelmezett kutató kétségbeesve kell hogy az «adatok», «jelenségek» hitelességének hiányát állapítsa meg napról-napra. Képesek tollukra, ajkukra venni a pártsajtónak ezt az útszéli frázisát, hogy «máról-holnapra» nem lehet új társadalmat berendezni. S ezt a bölcsiséget vetik ellenük Leninnek és társainak — pedig az orosz bolsevikiek nálunk is megjelent műveikben a gyengébbek kedvéért újra és újra hangsúlyozzák, hogy a társadalmasítás technikai keresztülvitele legalább is egész emberöltőt igényel. Ezek az intellektuelek kellőképp értékelhetnék tehát a pártsajtónak azt a másik útszéli frázisát, hogy a szociáldemokrácia és a bolsevizmus között a «tempóban» van a különbség. És így tovább. Nem lehet feladatom, hogy e cikk keretében hosszú bűnlajstromát olvassam a fejükre e könnyelmű, vagy éppen cinikus intellektueleknek. De a szellemi és erkölcsi zürzavarban igenis feladatommá kell ten-

nem, — ha nálamnál hivatottabbak erre nem vállalkoztak — hangot adni annak, hogy a szociológiára hivatás vár.

A társadalomtudomány, amely a politikát alkalmazott tudománnyá akarja tenni, nem maradhat passzív, amikor maga az emberi társadalom véres, halálos vajúdsban vonaglik. Meg kell találni a módját annak, hogy — joggal vagy nem joggal — ambicionált hatásköréből és felelősségvállalásából legalább a könnyebb és öt kétségtelenebbül megillető fentebb körvonalazott résznek feleljen meg — a társadalmi jelenségek, adatok pontos, hű feljegyzésének, rendezésének, elméletei ellenőrzésének.

A Társadalomtudományi Társaságnak, mint a szociológia hivatott képviselőjének cselekednie kell. Nem lenne talán helyes, ha itt részletes technikai proposíciókkal állanék elő. Ez egy társadalomtudományi ankéta tartoznék. De az irányelvek megjelölését megkísérlem. Erkölcsileg feltétlenül megbízható, szellemileg minden tekintetben rátermett, pártokon kívül és felülálló közgazdászok, műszaki emberek, jogászok, szociológusok stb. menjenek ki Oroszországba — oda, ahol a társadalom vajúdsa a leglázásabb és a legelőrehaladottabb stádiumában van, ahol tehát a legtöbb «tudományos» megfigyelési anyag áll rendelkezésre s ott tudományos szervezettségben gyűjtsék, jegyezzék fel a társadalmi jelenségeket. Itthon pedig ugyancsak egy megfelelő fajsúlyban összeállított szervezet álljon rendelkezésére, amely az Oroszországból időről-időre hazaküldött jelenségeket szortírozza, közzétegye és tudományosan feldolgozza. (A költség kérdése nem szabad és nem lehet, hogy aktív akadály legyen — ma, amikor «népkormány» van s amikor ebben a Társadalomtudományi Társaság jelentős tagjai is helyet foglalnak.)

A világforradalom legközelebbi fázisát talán nem befolyásolhatja lényegesen az intellektuelek állásfoglalása. A nagy szakadék, amely az eddig az uralkodó rend szolgálatában állott, intellektuel rétegek és a proletártömegek között tátong, máról-holnapra át nem hidalható. A nagy erőmérkőzés legközelebbi fázisai éppen ezért az intellektuelek állásfoglalásától függetlenül, régi bűnök, s ezek szörnyű betetőzése: a világháború rémségének véres büntetéseképp, fogják megrázkódtatni az egész világot. De hogy a legközelebbi vészterhes jövő végső eredményként mit hoz, — képzeletet meghaladó véres reakciót-e, vagy minden remények éltető csirázását — az igenis főképp, — nem! — kizárólag — attól függ, tud-e felszabadulni a szellemi munka évszázadok vagy inkább évezredek szellemi és erkölcsi bilincseiből, fel tudja-e ismerni a rá váró pörölycsapások szörnyű szenvedéseiben a maga természetadta szabad hivatását a társadalomban?

Ha igen! —akkor a világforradalom a szellemi munka felszabadulásával együtt a proletariátus, az egész emberiség felszabadulását hozza, sorsának intézését nem egy uralkodó kisebbség és eszköze, az általa e célra tudatos, mesterséges kiválasztás útján megteremtett értelmiségi osztály, hanem az egész emberiség-

ből való természetes kiválasztás útján kiemelkedő intellektusok vezetése alá helyezi.

Ha nem! — akkor egy átkos civilizáció szörnyű és megérdemelt pusztulásán át elkerülhetetlenül és szükségszerűen jönni fog a barbár reakció!

A szellemi munkát vezérszerep illeti meg! Igen! De nem a korlátok közé szorított, szolgai bilincsekben sínylődő, eddig nagyrészt parancsszóra irányított szellemi munkát, hanem a *szabad, független* szellemi munkát!

De hogyan szabaduljon fel a szellemi munka?! A sajtó hírszolgálatának megbízhatatlansága hol jó, hol rosszhiszemű összevisszasága, balra éppen úgy mint jobbra, *pártérdekeket és nem forradalmi érdekeket szolgál* — elzárja a valóságot, kutató szem elől a látást. A látás útját kell szabaddá tenni, a tények, a jelenségek hírszolgálatát kell függetlenné tenni — legalább a művelt rétegek számára, ha már általában a mai «demokrácia»-ban az egyelőre keresztül nem vihető. Erre csak pártokon kívül és felül álló, tudományos szerv képes. Megteszi-e a külföldi szociológia kötelességét, teljesíti-e hivatását, vagy mulasztásával halálosan kompromittálja-e magát az emberiség s a tudomány történetének ítélőszéke előtt, nem tudom. (A mai időkben nem könnyű a tájékozódás a külföld dolgait illetőleg.) Hanem — ragadja meg a magyar tudomány a kezdeményezést, mutassa meg, hogy nemcsak hű követője tud lenni a külföld szellemi mozgalmainak, hanem tud bátor lendülettel előttük is járni, ha azok tétováznak. A tiszta látás útját szabaddá kell tenni! Legyen már vége annak — az utolsó óra int — hogy egy hatalmas nagy tömegmozgalom, amely már másfél éve állami szervezetté szilárdulva dacol az egész ellenséges világgal, mindig csak véres, szörnyű mumusként szerepeljen a hatalom polcáról leszorított és oda fellendült pártok jó és nem jóhiszemű céljaira. Legyen már vége annak, hogy minden borzalom, amely a négy és féléves világrengetés szörnyű eredményeként tépi, marcangolja a testileg, lelkileg agyonnyomorított népeket, annak a hatalmas megszervezett tömegmozgalomnak terhére írassék, amely a szervezés munkájában maga is rettenetes küzdelmet vív a szörnyű anarchia szervezetlen — s a szervezett régi hatalmak szervezett rémségeivel. Legyen már vége annak, hogy nagy magasságból nézzenek le felelőtlen pártemberek, akik még nem is oly régen maguk is hasonló fogadtatásban részesültek az akkori hatalmi pártok részéről, egy kétségtelenül nagyarányú, megszervezett tömegmozgalomra, amelynek programja és vezérlete utóvégre is az újkor leghatalmasabb társadalomelméleti rendszerének alapján áll, sőt vallott hite szerint harci taktikájában is annak utasításait követi.

Lélegzetvisszafojtva kell a szociális előhaladás minden — párt és egyéni szempontokon felülemelkedni tudó — kutató hívének figyelni az orosz és a német eseményeket. Meg kell kísérelni kibogozni a jelenségek, az adatok tömkelegéből azokat, amelyek

talán alkalmasak arra, hogy valamiféle megsejtéssel keressük a való igaz utat. Mik a szörnyűségekből, a tömeggyilkos háború tömeggyilkos utóhullámai, a történelem minden nagy viaskodásának és vajúdásának velejárói s mik a *teremtő, új korszellemek* pörölycsapásai?

A tiszta látás útját szabaddá kell tenni! Ha nem lehet és nem szabad egyetlen becsületes lelkiismeretnek sem *látatlanban* végleges álláspontot elfoglalni a nagyarányú tömegmozgalom *mellett*: nem lehet és nem szabad ezt megtenni *vele szemben sem*. És vigyázzanak az «intellektuel»-ek, nehogy megismétlődjék újra a történelmivé vált szellemi és erkölcsi képtelenség! Hogy amit valóban nagy, szabad intellektusok előkészítettek, ismét valóban kicsiny és szolgai intellektuelek legyenek azok, akik a forradalom likvidálásában tönkretenni segítsék.

Az emberiség fejlődésének békés és forradalmi fázisaiban egyaránt nagy, dicső érdemek mellett, nagy szomorú bűnök terhelik az intellektueleket. A mindenkori uralkodó osztályok ellenállhatatlan nyomása mentségükre szolgálhat, de nem változtathat magán a tényen,

Minden nagy szellemi és erkölcsi forradalmi mozgalom megindítói nagy szellemi és erkölcsi héroszok voltak, akik titáni erővel dacoltak az uralkodó szervezetek minden nyomásával. S ha az emberiség fejlődése mégis lassú, nagyon lassú volt, az azért volt, mert a nagy titánok magukban állottak, az intellektuelek őket magukra hagyták. Az utolsó titán a nagy társadalmi harcban — a sokat bálványozott, de még többet támadott Marx sem annak köszönheti rendkívüli, a történelemben példátlanul gyors hatását, mintha az intellektuelek köréből támadt volna erős, nagy segítőcsapata. Nem! Tisztelet a kivételnek! De az uralkodó osztályok — illetve a szolgálatukban álló «értelmiségi osztály» tudománya szellemi fegyverzetének egész tárházat nem a marxizmus nagyszerű értékeinek megvédésére használta fel, hanem megsebezhető pontjaira szinte kéjjel vetette rá magát újra és újra megújuló ostromaiban.

És sikerült a szolgai ostrom. A marxizmus körüli nagy «tudomány»-os vita valóságos intellektuális útvesztőjévé lett az intellektuelek széles rétegeinek. Ekkép sikerült bennük megzavarni minden haladás éltető erejét: a hitet egy gazdasági, egy szellemi, egy erkölcsi megújulás lehetőségében.

Legyen szabad csak nagy vonásokban utalni itt a tudományos vita legtendenciózusabb és legjelentékenyebb, éppen az intellektuelek körében szinte közhitté vált néhány jellemző «tévedés»-ére.

Csak rövid utalásként álljon egy-két legjellemzőbb ilyen «tévedés.»

A munkaértékelméssel, amelyet állítólag sikerült megdöntenie, megdőlt az uralkodó tudomány szerint a marxizmus épülete, holott ennek a munkaértékelmélet csak egyik — igaz,

hogy jelentős — pillére volt s holott nyilvánvaló, hogy a szocializmus eljövételének szükségszerűségét maga Marx, sem erre az elméletre alapította, hanem arra az objektív tényre, hogy a kapitalisztikus gazdaság immanens tendenciái viszik a szocializmus felé a társadalmat.

Vagy gondoljunk arra a másik tendenciózus és közhitté vált «tévedés»-re, hogy a történelmi materializmus «egyoldalúsága»-nál fogva, a társadalmi fejlődés alapelméletének el nem fogadható. Holott nyilvánvaló, hogy a történelmi materializmus egyáltalában nem kizárólagos fejlődési faktorként jelölte meg a termelő feltételek materiális változásait, hanem csak reális alapként jelölte meg a termelőviszonyok összességét, amelyetől függően a jogi, politikai viszonyok s ezek kapcsán az erkölcsi, vallási, művészeti, bölcséleti ideológiák kialakulnak. Marx és Engels művében egy csomó hely bizonyítja ezt, de csak egy pillantás a «*Zur Kritik der politischen Oekonomie*» előszavára is eloszlatott volna minden ide vonatkozó kétséget, amely a rendszer meg nem értéséből származik.

Főképp a feltörekvő proletariátusból vagy legalább is annak a vállán emelkednek ki azok az intellektusok, akik a társadalmi küzdelem nagy harcosságának szellemi segítő csapatát szolgáltatják. Azt a szellemi elitcsapatot, amely az uralkodó tudomány hatalmas rendszeres támadásai nyomán támadt szellemi káosz sötétjébe a marxizmus nagy értékeinek erős igazságaival világított bele. S amint a másik oldalon a «tudomány» intellektuális útvesztővé lett, amely csak arra volt jó, hogy palástul szolgáljon bátortalan és szolgálai intellektuelek tehetetlen vagy cinikus lelkiismeretének, úgy emezen az oldalon a marxista tudomány volt, az a gyújtófény, amely fanatikus hitet s a hit ereje nyomán lendületet, erőt vitt a tömegekbe.

Nagy összevisszaság az egyik oldalon: tiszta, egyszerű világosság a másikon.

S vigyázzanak az intellektuelek, hogy az ő összevisszaságuk véressé ne válják rájuk nézve.

A látók régen látják, hogy a világháború nem a kapitalizmus s a szocializmus közt folyik. Ezek között a küzdelem utolsó fázisa a világháború volt. A világháború eredménye ez a küzdelem, amely a szociáldemokrácia és a bolsevizmus közt élesedett ki. Az emberi társadalom *legmélyebb erőinek dinamikája* ez a küzdelem. Azoknak a mély erőknek dinamikája, amelyeknek a hullámváltozásait még a nagy francia forradalom kavarta fel s amely felkavart hullámváltozásnak a marxizmus hatalmas erejű lökése adott határozott irányt. S ezt a határozott irányt semmiféle emberi akarat — sem «bölc» vezérlet «mérséklete», sem még oly hatalmas pártszervezet — nem befolyásolhatja többé. A kapitalizmus elleni küzdelem hevességében az osztályharc alapján álló vezérlet és pártszervezet nem ismert és nem ismerhetett mérsékletet. Éppen az osztályharcos küzdelem szenvedélyessége

adta meg a harc erejét és lendületét s teremtette meg a vakhítú tömegeiket. Ezt a vakhítú tömegeket nem vezetheti a régi vezérlet, ha a heves harcok után most a gyűlölt és leküzdött kapitalizmus tudományának szellemi fegyvertárából kölcsönözi a maga cselekvésének, illetve nem cselekvésének, passzivitásának megokolását, nem korlátozhatja a régi pártszervezet, amely annyi lendületes erőfeszítés után most a forradalomra tőle nevelt és a véres világháborútól az őrjöngésig hevített tömegelek megfékezését ismeri feladatának.

A vezérek, a pártszervezeti vezetőségek megtorpanhatnak a feladat nagysága előtt, a felelősség súlya alatt — a hosszú harcok után elért hatalom polcán harci tűzük lelohadhat akár a becsületes alkotásvágy, akár a hatalom nyugalmas élvezetének vágyában — hosszú harcokban feltűzött s a gyilkos háborútól vad kétségbeesésbe kergetett tömegelek vak hite, vak fanatizmus-sal kell, hogy megvalósítani akarja azt a gyönyörű álmot, amit felelőtlen vagy felelős, hitellen vagy hívő vezérei évtizedeken át színes pompában ragyogtatlak előtte.

Nem arról lehet a vita, valósíttassék-e meg az álom vagy sem. Lehetséges-e az vagy sem? A felzaklatott tömegelek hite nem tűr ilyen vitát. A vita csak arról folyhat — de ez is csak forradalomhoz mért forradalmi tempóban kell, hogy eldőljön, mily formák között induljon meg a forradalmi erejű és tempójú megvalósítás. S ebbe a vitába kell hogy a szabad intellektus — vele a felszabadító tudomány és intellektuelek is — döntő határozottsággal, hivatásukhoz méltó erővel szóljanak bele.

Itt két út van. Vagy képes a szervezett szociáldemokrácia a demokrácia formái között teljes erővel nekilátni a megvalósításhoz, vagy jön ellenére az új tömegerő, új formák között. Ha az első út lehetséges, minden igaz ember annak szeretné adni az elsőséget. De ez az út csak egyetlen egy esetben lehetséges. Ha az intellektus teljesen a szociáldemokrácia rendelkezésére bocsátja magát, ha a kapitalizmus táborából forradalmi elhatározással és lendülettel egységesen a szociáldemokrácia táborába megy át s ezzel a vezérlet és pártszervezet becsületes, hívő elemeinek megadja a forradalmi cselekvés lendületét és bátorságát, felszabadítja a felelősség súlyától, amelyet az intellektus egységes támogatása nélkül nem viselhet.

Ha az intellektus — *intellektuelek* — történelmi hivatásának magaslatára nem emelkedik s erre a forradalmi lendületre nem képes, a társadalmi erők dinamikája a másik út felé sodorja az emberiséget s a valóban szabad intellektus, az emberiségnek fanatikus hívője megnyugvó odaadással kell, hogy rálépjen a *másik* útra.

Iván András.

II.

A fenti fejtegetéseket szerző még a proletárdiktatúra előtt február havában írta. Főbb gondolatainak közzétételét két szempontból is fontosnak tartottam. Először azért, mivel a *Társadalomtudományi Társaság* és a szociológusok ellen súlyos vádakat emel, melyek agyonhallgatása nem volna sem célszerű, sem korrekt cselekedet. Másodszer pedig azért, mivel a kis írás oly sajátos keveréke a tudományos igazságra törekvésnek és a szinte profetikus kifakadásoknak, hogy egy kortörténeti dokumentum erejével világítja meg az intellektuelek széles köreinek lelki állapotát ezekben a válságos időkben.

Egyrészt az önálló, szabad, kritikai vizsgálódást követeli, mint a szociológia tulajdonképpeni tisztjét; másrészt egy megvető kézmozdulattal hirdeti az öncélú tudomány végét és a jövő fejlődését olyan fatálisan előre megszabottnak látja, hogy azt semmiféle tényező nem befolyásolhatja többé.

Ami már most a Társadalomtudományi Társaság elleni vádjait illeti, azokat legfeljebb a tudományos kutatás szempontjából lehet mérlegelni, nem pedig a politikai irányítás látószögéből. Hisz nyilvánvaló, hogy egy kis tudományos csoport nem irányíthat olyan katasztrofális világeseményeket, mint aminőknek tanúi vagyunk. Ezt még annak is be kell látni, aki a tisztelt vádló úr álláspontjával szemben nem hisz a történelmi események vak és merev determinizmusában. A Társadalomtudományi Társaság néhány vezető embere különben a politikai irányítás terén meggyőződésének megfelelő határozott álláspontot foglalt el: merész, radikális politikát követelt befelé az égető szociális igazságtalanságok orvoslására és becsületesen pacifista politikát kifelé, mely elsősorban a szabad kereskedelem és a nemzetiségi egyenjogosítás eszméit érvényesítette volna. Ez az átfeljesztő, a múlt életképes erőit a jövő számára megmenteni akaró politika azonban képtelennek bizonyult a társadalmi lavina feltartóztatására. Az orosz tömegmozgalom elsepert minden tudományos vagy érzelmi ellenvetést. Nem valószínű, hogy a Társadalomtudományi Társaságnak bárminő propagandisztikus erő kifejtése ezen az eredményen bármit is változtathatott volna.

Az események útját kényszerűen előírta a tények három csoportja, melyeket módosítani a politikai és a tudományos girondenak nem állott hatalmában:

1. Egy háborgó, csakis diktatúra által irányítható, a forradalom és az ellenforradalom végletei között hánykódó konstellációban, egy hibrid, jobbra-balra ingó, szenilis formák közé kö-

tött kormányzás folyt, mely a nemzetgyűlés azonnali egybe-hívása, a földreform haladéktalan keresztülvitele és a nagyüzemek szocializálása helyett szinte szó nélkül tűrte az összes ellenforradalmi képleteknek csaknem változatlan továbbélését, a földértékadó és járadékirtok körüli talmudisztikus vitákat, a régi kapitalista rendnek csorbíthatlan terjeszkedését. Egy olyan óriási tömegpszichózist, mint aminő a mai helyzet, csak nagy, szimbolikus cselekedetekkel lehet irányítani. Ehelyett tovább folyt a régi adminisztráció aktakenése és az ankétekkel síboló törvény-előkészítés.

2. Még jobban megrontotta a békés átfejlesztés lehetőségét az entente vak külpolitikája. Rövid idő alatt kítűnt, hogy az entente pacifizmusa igazán csak az imperialista-kapitalista érdekeltség fügefalevele volt. A Wilson által előterjesztett népszövetség terv valóságos kigúnyolása a komoly pacifizmus minden lényeges gondolatának. A gondolkodó emberek egyre szélesebb körei előtt napról-napra világosabb lett, hogy ami Párisban készül, nem a világbéke, hanem egy újabb világháborúnak előkészítése. Az a tömeglélek pedig, mely a távolibb összefüggéseket nem látja, azt mindenestre megértette, hogy Magyarországot úgy nemzeti büszkeségében, mint gazdasági és kulturális haladásában porig akarják alázni. Ekként a demarkacionális vonalnak minden újabb kitolása a békés átmenet esélyeit egyre valószínűtlenebbé tette. Az éhségöv egyre borzasztóbban szorult a megcsonkított Magyarországra, melynek monstrummá dagadt vízfeje, a mindenféle munkátlanokkal s főleg a kenyereét vesztett szellemi proletariátussal elárasztott Budapest, a tömeghisztériának és a messianisztikus tanoknak valóságos tenyésztelepe lett. Nemzeti elkeseredés, szociális elégtelenség és a fizikai nyomornak minden válfaja egy kiegyenlítő politikát lehetetlenné tett.

3. Különben is a viszonyok materiális kényszere — minden külpolitikai és tömeglélektani komplikációtól teljesen el is tekintve — mindjobban szükségessé és elkerülhetlenné tette a kommunizmus eljövételét. Egy kiéheztetett várat, melynek élelmiszerkészlete egyre fogy, csak kommunista módon lehet kormányozni. S Magyarország egyre inkább egy ilyen körülzárt vár, melynek szorongatott s éhínséggel küzdő népe — elméletek nélkül is — mindjobban érzi, hogy a katasztrofális helyzeten (már amennyire lehetséges) csakis az élelmiszerkészletet kényszerű egybegyűjtése és szétosztása segíthet.

Ez a három okcsoport, véleményem szerint, kellőképp indokolja a kommunista forradalom eljövételét s magyarázatára

szinte fölöslegesen segédkonstrukciókat igénybe venni, mint aminő a magyar burzsoázia példátlan ostobasága és politikai iskolázatlansága, néhány politikai hisztérikus vergődése legellentétebb irányzatok között, a pánikszerű félelemnek az eseményeket meggyorsító ereje stb. Bármily eltérően mérlegelje is valaki az itt körvonalazott politikai konstelláció alkotó elemeinek relatív súlyját és jelentőségét: abban minden higgadtabb megfigyelő bizonyára egyet fog érteni, hogy egy olyan rohanó és feltartóztathatatlan áramlattal állunk itt szemben, melyet egy tudományos csoport miben sem irányíthat vagy módosíthat.

Komolyabbnak látszik ezzel szemben a fenti cikk írójának az a vádja, hogy a Társadalomtudományi Társaság szorosan vett tudományos kötelességét mulasztotta el, amikor a nagy orosz tömegmozgalom elméleteit, tényeit és adatait nem tanulmányozta és nem vitatta meg a szükséges alapossággal és pártatlansággal. Valóban, e téren alig történt valami és szerző vádja az első pillanatra helyállónak látszik, mellyel szemben csak az a személyi kifogás emelhető, hogy a Társadalomtudományi Társaság vezető emberanyagát a forradalmi átalakulás munkája annyira igénybe vette, hogy egy rendszeres egybegyűjtő, kritikai és konstruktív munkára gondolni alig lehetett. Amde nemcsak személyi, de tárgyi kifogás is érvényesíthető e vád ellen: *A helyzet nem volt alkalmas a bolsevizmus fényeinek felülbírálására*. Nemcsak azért, mivel egy vulkanikusán kitörő társadalmi áramlatot alig lehet az azt átélőknek objektíve tanulmányozni, hanem főleg azért, mivel a nagy orosz átalakulás adatai és eseményei többnyire csak zavaros és ellentmondó hírekben jutottak el hozzánk, melyeknek verifikálása a legtöbb esetben lehetetlen volt. A kutatásnak azt az úgyszólván organikus lehetetlenségét különben maga a vádló úr is elismeri, amikor azt az egyedül helyes javaslatot teszi, hogy egy pártatlan s megfelelő szakértőkkel felszerelt bizottságot kellene kiküldeni az orosz tapasztalatok föl vételére, ellenőrzésére és kritikai mérlegelésére. Egy ilyen bizottság — megfelelően összetéve s a szükséges kutatási szabadság birtokában — valóban megbecsülhetetlen szolgálatot tehetne a tudományos vizsgálódásnak, sőt a jövő gyakorlati előkészítésének is. Hisz a mai helyzet döntő pontja nem az elméletben, hanem a gyakorlatban van. A bolsevizmus lényege nem új elméletek produkálása — az egész mozgalom szellemi fegyvertára nem mai keletű — hanem a proletariátus diktatúrájának, mint oly operatív beavatkozásnak, mely a kapitalista társadalmat a kommunizmusba akarja belekényszeríteni, gyakorlati kipróbálása és keresztülvitele.

Térben és időben, faji és tömegelektani készségekben, nyelvben és szokásokban az orosz dráma színterétől és szerep-

lőitől szinte hermetikusan elzárva, a magyar szociológiai kutatásnak még sokkal kevésbé állott eddig módjában mikroszkópja alá venni az orosz eseményeket, mint a nyugati vagy a német társadalomtudományi elemzésnek.

Az új helyzet ellenben most lehetővé teszi, hogy a kommunista mozgalmat a saját társadalmunk testén figyelhessük meg és összefüggéseit kutassuk a társadalmi élet más területeivel. Persze, emberi nemünknek ez a mai méreteiben minden eddigit felülmúló krízise — csakis a nyugatrómai birodalom bukásával és a népvándorlás által létrehozott új világrénddel hasonlítható össze a mai összeroskadás — oly mélységesen felkavarja a ma élő emberek minden köz és magánviszonyát, hogy alig képzelhető el a tudományos tárgyilagosság, higgadtság és pártatlanság az a foka, mely a mai világeseményeket tudományos rendszerbe volna képes foglalni.

De szerényebb keretekben: vállalni az adatgyűjtés, a kritikai tisztogatás és az összehasonlítás munkáját — talán kellő önfegyelem és jóindulatú megérteni akarás mellett mégsem volna hiábavaló vagy lehetetlen célkitűzés. S talán ez a szerep tényleg olyan, amit a mi társaságunk vállalhatna. Hisz ami az *önfegyelmet* illeti, két évtizedes küzdelemben megtanultunk igazságra törekedni úgy baráttal, mint ellenséggel szemben is. A Szabó Ervin emléke nem kis támaszunk lesz ebben az igyekezetben, aki mindig szinte szenvedelmes hévvel igyekezett a Társadalomtudományi Társaságot csoportok, pártok és osztályok fölé helyezni.

A *jóindulata megértés* szelleme sem fog nálunk hiányozni. Hisz a Társadalomtudományi Társaság világnézete — bármily széles liberalizmussal egyesítette is otthonában a legeltérőbb tudományos irányok embereit is — kivétel nélkül *antikapitalista* volt, mindig egy új erkölcsi és gazdasági rendért küzdött s a régi fogyatkozásait és bűneit kíméletlenül leplezte le.

A kommunista kísérlet mögött lappangó nagy világtörténelmi erőket mi tisztán látjuk s nincs okunk tőlük félni vagy megriadni. *A kommunizmus nemzetközi programja ma az egyedüli járható út* a Wilson koncepciójának bukása után. Csakis a nemzetközi proletariátus egysége, *egy átmeneti proletár cezarizmus* seperheti ki a védővámok és a nacionalista elzárkózás mai rendszerét, vezethet el az Európai Egyesült Államokhoz.

Ami pedig gazdasági programját illeti, *nincs közöttünk senki, aki ne helyeselné s ne támogatná a munkanélküli jövedelem megszüntetésére irányuló politikáját*. Sőt még azok is közülünk, akik a kommunizmus módszereit túlságosan mechanisztikusoknak tartjuk s az egyéni iniciatívát s a monopóliummentes

szabad versenyt féltjük tőle: azok is látva azt az óriási tömeg-akaratot, mely világszerte mögötte áll s amely akarat hatalmával szemben megtörik minden racionalista okoskodás, mondom, azok is csak azt kívánhatják, hogy *a kommunista kísérletet egyszer meg kell valósítani*. Enélkül az emberiség nyugvó pontra többé eljutni nem fog. Elméletek és dedukciók helyett tények kel- lenek a tömegnek. A kommunizmust ki kell próbálni. A szellemi munkának is lojálisan támogatni kell ezt a törekvést. Most egy ilyen óriási világexperimentum készül. Ha sikerül: az emberiség egy új és magasabb fejlődési korszaka következik be. Ha nem sikerül: legalább felszabadulnak az elmék egy tan kényszerűsége alól, mely a gyakorlati cselekvés minden más módszere elől el- zárta az utat. Így vagy amúgy: ma a legnagyobb dolgok vannak kockán. Így vagy amúgy: ma támogatni kell minden észszerű és becsületes törekvést, mely a kommunista állameszmény meg- valósítására törekszik. A fejlődés óriási áldozatokat követel tőlünk. Meg kell tenni mindent, hogy a kísérlet tiszta, világos és döntő legyen, hogy mindenkép újat és jobbat hozzon a korhadtt és korruptt kapitalista rend helyére!

Jászi Oszkár.

Rubin László: Albánia állammá alakulása.

1.

Albániából, a semmiből, szemünk láttára állam alakult.

Albánia az osztrák-magyar megszállás alatt oly gyors fejlődésen ment át, amilyen Európa testén példa nélkül való. A kontinens legszervezetlenebb pontját hadászati okokból hirtelen meg kellett szervezni. Az úttalan utakon valóságos út épült, mely az elszigetelt részeket összekötötte. Nyomán országos élet keletkezett. A városállamokból egységes gazdasági és kulturális terület lett. Az ember ritkán láthat rohamos államalakulást. Itt Európa utolsó szabad területéről volt szó.

A lényeghez tartozik, hogy spontán fejlődést a hódítók imperializmusa megrontotta. De a viszonyok oly primitívek voltak, hogy a tényezők hatásait külön-külön meg lehetett figyelni. Érdeemes felrajzolni.

2.

1916 elején zordan és öntelten hömpölyögtünk le a Lovcsenről és sárban, mocsárban előttünk feküdt szegény Albánia.

Magyar szuronyok hegyén *német kultúrát* hordoztunk. Büszkén és naivul olyasmit hittünk, hogy a tenger Magyarorszá-

got Valona alatt fogja mosni. A sárga Szkutariban mindent fényesre tisztítottunk s közben százával temettük piszkosan bajtársainkat, kik maláriában elsárgultak. Pergett a dob a sírhantokon és szalutáltunk az albán fiúknak, kik a Gotterhaltet úgy dalolták, akár a gráci iskolások a császár nevenapján. Egy magyar karmester tanította be őket nagy elismerés mellett. Ott halt meg idővel fonnyadtan Durazzó alatt.

Szkutariba a Rue Internationale-on vonultunk be. Nemrég ennek az útnak török neve volt, amelyet az albán rouga váltott fel, ezt követte egy szláv név, a szlávra kenték a franciát és most magyar népfölkelők a franciára Hauptstrasset pingáltak. Az uralmak oly gyorsan követték egymást, hogy a nyári napban a nyelvemlékek a meszelés alól előbújtak.

Szkutari állam, akkortájt, midőn bennünket fogadott, a városállamokhoz volt hasonlatos, miként azokat történelemből és történetekből ismerjük. A klasszikus városállamoktól észrevehetően abban különbözött, hogy művészete nem volt, ahelyett elszaporodtak benne a birkák és kecskék, melyek a régi temető-kerteket föllegelték és az ősi köveket elpiszkolták. Fontosabb ennél, hogy *állam* volt, a szónak állami értelmében, csekélyke nemzeti érzéstől hevítve és roppant sok ravaszsággal telve. Jobbra és balra «orientálódott» az osztrákok, olaszok, Montenegró és egy Toptani nevű hűbérúr felé, aki Esszad pasa néven nevezetes. Arrafelé azt beszéltek, hogy a háború Albánia miatt van és fölmutogattak a Tarabosra, mely mogorvább a Lovcsennél. Itt vérzett a hegy alatt Montenegró egész hadereje, midőn Albánia a szultán birodalmához tartozó kőhalmaz, mocsaras pusztaság és néhány elzárkózott város volt. Szkutariban nevettek az ostromon, mígnem egy nap Esszad pasa, a parancsnok, földhöz vágta a vörös fezt, mely a törökség jele és föltette a fehér fezt, mely albán nemzeti viselet. Másszóval földadta a szultán városát és elvonult délre, hogy Tiranában egy kicsiny albán, mohamedán államot alapítson. Ezt az államot szerettük volna látni. Elindultunk s útközben azt beszéltek, hogy a szerbeknek erre kellett volna tengert kapni, hogy a háború elmaradjon. Végtére kínban elértünk egy helyre, ahol a menekülő Péter király lova szügyig merült a sárba. Amerre néztünk, sarat, csak sarat láttunk, melynek nem volt feneke. Keservesen kijutottunk az elhagyott, beteg, bűdös tengerpartra, mely Szerbia békés kapuja lehetett volna. A diplomataék azonban lapdázta a piros és fehér fezzel s kitalálták Albániát, mely geográfiai fogalom volt, nem pedig telepek összefüggő földje. Amint éjszaka az őrűz mellett egy albán kalauz igaz történetet beszél az államról, olyan, mintha régi mesét hazudozna shakespearai városheccségek idejéből. Úgy volt, hogy a szultánnak félszázad csendőre elindult Durazzóból egy másik város felé adót behajtani, de az érdekelt adóalanyok útközben rajvonalba fejlődtek és a csendőröket ott temették el, uraim, a hegy alatt, ide látszik . . . Nemrég a «Pasa»

egy ifjút fényes ruhában aranszerszamos lóra ültetett és a szultán fiának adta ki, hogy a keresztény Wied ellen a népeket fölkeltsé. Titokzatosan lovagolt a környéken és csak lábát szabadott csokolni, nehogy ráismerjenek benne egy elbassani cigányasszony züllött fiára. Oh, erre még járnak kóbor lovagok és csodatevő agitátorok . . .

3.

Öt napig fáradtunk és fuldokoltunk a mély sárban, amíg *Tirana államhoz* érkeztünk. A várost, melynek nincsenek ablakai, először alkonyaiban láttuk. Amint keskeny utcáin, a kőkerítések görbe vonalai között kanyarogtunk, körülöttünk és magunkban elhagyatottságot éreztünk. E hely nem az a település, amely a fáradt utast megnyugtatja. A befalazott házak rejtélyesek és a becsukott kapuk alatt ideges gonddal lépkedünk, hogy előlünk zárták be azokat. Akinek nincsen háza és családja, a túlsó végen fusson ki, mert a családok városában nem talál helyet magának. A mecsetek alatt nyugodtan élt *az állam, melynek nem voltak nemzeti gondjai*. Egy elzárt, családokra tagozott, virágzó állam feküdt előttünk, melyet az imperialisták kultúrája és tolvajlása még nem tört át. Tizenkétezer lelket találunk benne, de egyetlen katona nélkül. A foglalkozások összeszövődtek s megfigyeltük estefelé az orvost, aki egyetemen tanulta volt a tudományt, amint kis nyáját maga terelte hazafelé, a házába, ahol rőfösboltja is volt. A pék lett a barátunk, őt választottuk, mert ismerni akartuk a népet közvetlen perceiben, amint éhségét csillapítja. A pékség nagy föld szélén állott, melyben kukorica és minden más termett, ami a háztartásban szükséges és tellett eladásra is. Fegyvere is volt, melyhez jól értett. Nem lehetett megmondani, hogy kereskedő, földműves, katona vagy pék volt-e a pékünk?

A közbiztonságra a polgár személyesen ügyelt, a holmiját maga őrizte vagy fizetett embereivel őriztette. Külső rablók és belső zsarnokok ellen egységesen léptek fel. Se az idegen Wied herceg, se a helybeli Esszad pasa nem kellett nekik, mind a kettő ellen föllázdak, mert mind a kettő *szervezni akart*, vagyis pénzt és katonát szedni. A büntető bírászkodás magától ment a vérbosszú szabályai szerint, melyeket gondosan betartottak, miként a vallási szertartásokat. A polgári bírászkodást választott bírák látták el akták és ceremóniák nélkül s aki az ítéletnek nem engedelmeskedett, annak a bazárban hitele és becsülete soha többé nem volt, az a gazdasági közszellem nyomása alatt heted-ízignen bűnhődött. *A pacifista államnak belső életében és külső politikájában minden gondolat gazdasági volt*. Az érzelmek, e rendetlen és kósza futárok, hosszú kukoricaszárakon futottak. A kukorica a nép főtápláléka és kukoricából sarjadt a faji szeretet. Bőség idején a durazzói testvérekért lelkesedtek, akik jőpénzen megvették tőlük a felesleget és gyűlölték a fajalbanokat

Elbassanban, akik velük konkuráltak. Rossz termés esetén, fordítva, gyűlölték a durazzói testvéreket, akik a keveset kicsempésztek és imádták Elbassant, ahonnet ők csempészhettek haza. A közmunkákra kellő hajlamuk volt, ha azokból közvetlen hasznuk nyílt, például a város öntöző csatornáját, melytől a kukorica-termés függött, a legnagyobb rendben tartották. Ellenben «országos művek», «általános útépités» és ehhez hasonló, homályba vesző fogalmakat lángolóan utálták és rájuk egy fillért se áldoztak. A közlekedés üzlet volt, az öszvérhajcsárok üzlete és minden, de minden üzlet volt.

4.

Az utánpótlás miatt széles útra volt szükségünk. Az ágyúk és társzekerek nem fértek rá az öszvércsapásokra. Nem lehetett sokat okoskodni, a szükség parancsoló volt: a háborút meg akaruk nyerni. Ennélfogva azt mondtuk, hogy az albán gazdaság és kultúra fölemelése olthatatlan benső vágyunk és az út építéséhez azonnal hozzáfektünk.

Szédítő munkára vállalkoztunk: *műutat húztunk a pusztaságon*, Albánia északi csücskétől déli végéig, Szkutaritól Valonáig. Ezt az utat a népek építették. A rabszolgaság korának elmúlásától máig nem lett volna lehetséges az élet e rettenetes pazarlásával, ajulttá tevő napsütésben, derékgig sárban, maláriás lázban másfél esztendő alatt ily teljesítmény. Ismét rabszolgaságba kellett a népeknek sülyedni, hogy csordákba szervezzék és munka által sírba tegyék őket. Magyar népfölkelők, osztrák utászok, csehek, bosnyákok s a monarchia minden nemzete, olasz, román és orosz hadifoglyok, albán kényszer munkások és görög napszámosok izzadtak és pusztultak a Balkán beteg lapályán. Ahol évszázadokon keresztül a rablók útja vezetett, ahol a szűk ösvényeken török és szláv lovasok kergették egymást, ott *ma hét méter széles műút pompázik, szerpentinben kanyarog, mocsarakat szel, folyókat és árterületeket hidal át*. Hajnalonkint a hű2s órákban, a megépített darabon karaván számra vándoroltak vissza beteg, sárga, elcsigázott, lázas katonák. És senki se tudta megmondani a testvéri szenvedésben, hogy melyik a hadifogoly és melyik a szabad ember, ki származott a Káspitótól és ki a Balaton mellől. Mind reggel hajtattott munkára és este bocsátattott alvársra, adatván egyszer közben rossz, kimért zupa, ki ameddig bírta, míg lerogyott, pontosan éppen úgy, miként abban a korban, melyet a rabszolgaság korának nevezünk. Holnap a rablók útján kereskedők fognak utazni vasúton és fiakkeren s a feledés be fogja lepni az út két oldalán a sírhantokat, melyekben olyan szegény országoknak, mint Magyarországnak, jeltelen fiai ezerszám fekszenek. Minden méter új munkára rábukott egy hullá.

5.

A műút, e gazdasági alapalkotás, országos szervezethez vezetett. Anélkül, hogy a régi, helyi viszonyokon erőszakot kellett volna tenni és anélkül, hogy különös, a megszállók szuronyára támaszkodó propagandára lett volna szükség, az emberek békésen belátták az új fejlődés időszerűségét és előnyeit. Egyetlen számottevő ellenzék az öszvérhajcsárok rendje volt. Ők kenyérüket veszítették, mert a széles úton robogó vasúttal, autóval nem konkurálhattak. Az okosak közülök azonban hamarosan szervezkedtek, hogy kocsikat és autókat szerezzenek be s ezzel a fuvarozás kezükben maradjon.

Az emberek *gazdasági államra* gondoltak, vagyis a termelők, kereskedők és fuvarosok egyesülésére, «országosulására». Érezték, átment a köztudatba, hogy a műút megépítése által a gazdasági viszonyok megérték a forradalmi átalakulásra. Hogy e példát megértsük, mely minden államátalakulásnak (a «népek szövetsége» nevű államnak is) példája lehet: a városállamok és a helyi testületek hajlandókká lettek a termelők, kereskedők és fuvarosok kormánya javára «szuverenitásuk» egy részéről lemondani és gazdasági tekintetben egy laza országos-államot alapítani.

A műúton kisvasutat és automobiloikat járattunk, melyek árut és nemzeti eszmét szállítottak. Az albánok gazdasági atyafiságot és kulturális közösséget kezdtek érezni. Reggel könnyen beszálltak Szkutariban és este jókedvűen osztozkodtak a holmikon Tiranában, Durazzóban, Kavaján, holott azelőtt öt napig fáradoztak a sárban vagy a hőségben s inkább ezer kilométereket tettek tengeren Konstantinápolyig, hogy árukat hozzanak haza, semmint száz kilométert a saját országukban.

A hazafiak, akik azelőtt csak hírből ismerték egymást, a képzett emberek, kik valaha külföldi főiskolákon jártak s hazatérve városukban vagy birtokukon meghúzódtak, most egyszerre ide-oda szaladgáltak, utazgattak, egységes tanterv szerint elemi iskolákat létesítettek és egy csomó «tanfelügyelő» vígan utazgatott, hogy az iskolákat berendezze, tanítókat fogjon, megvizsgálja. Voltak vérmesek, akik országos gimnázium alapítását kívánták. Mások tudományos bizottságot hoztak össze a nyelv-művelésre. Egységes betűjelzések és oly nyelv kiképzését tűzték ed, melyet az egységes gazdasági területen az ellentétes tájszólások közepette mindenki megértsen.

A műút a zárt városokat áttörte, a legnagyobb városból máról-holnapra főváros lett s egy gazdasági-kulturális egység képe bontakozott ki.

6.

A népnek gazdasági és kulturális emelkedés kellett. *A hódítók azonban pénzt, katonát és hivatalnokot akartak.*

A monarchia utolsó nagyhatalmi erőfeszítése zajlott itt le.

Gyarmatot akartunk alapítani. Már-már teljesültnek láttuk nagy-zási hóbortunkat. A kapkodás, ügyetlenkedés, erőszaktevés és elvtelenség művét e sorok írója közelről figyelhette, mert a sors szeszélyéből jó ideig a polgári közigazgatás élén állott egy osztrák-generális, von Können-Horák hadseregparancsnok nevében, aki egy balkezes Tischlermeisterhez volt hasonlatos.

A bürokratizmus meghonosítása volt a legfőbb feladat. Az új államnak a bürokratizmusban kellett testet ölteni. Albánia csakhamar annyi katonai hivatalnokkal népesült be, hogy minden száz birkára egy császári és királyi tiszt jutott. A közigazgatás legfelsőbb foka azonnal kiépült. Ugy lett, hogy Szkutariba beültettek több száz tisztet, akik eszméket termeltek és aktákat szaporítottak. Látni lehetett őket a városban sietve, hónuk alatt terveket hordtak, mindmegannyi «Albanienkener», akik tegnap jöttek nyugatról, hogy holnapra a keleti kérdést megoldják. E sok tiszt részére kaszárnya nagyságú palotát emeltek, abba rakták az aktákat. Az akták világa következett be abban az országban, amelyben senki sem tudott írni-olvasni. Százzámra gyártották a rendeleteket, melyeket senki se hajtott végre, mert Albánia belsejébe, melyet «Šauland»-nak neveztek, senki sem ment el. A közigazgatás egy fordított kúphoz hasonlított. Az alsófokú igazgatás — a falvakban — teljesen hiányozott, a középfokú — a városokban — hiányos volt, a felsőfokú — Szkutari fővárosban — buján virágzott. Szkutariban minden ügyecskének volt néhány délceg referense, például a teknősbéka-gyűjtő akciónak, az erdőkihasználásnak, a bányászatnak, de senki sem gyűjtött békákat, senki sem mert elmenni az erdőbe és bánya nem is volt sehhol.

A «kormányzati elvek» tekintetében a legnagyobb zavarban voltunk. Senki sem tudta, hogy mily jövőt szánunk Albániának. A nép «kezelése» folyton változott. A katonai közigazgatás bennrejlő okoknál fogva a legrosszabb főzelék, melyet valaha kifőztek, hátha még ma paprikás, holnap cukros, akkor aztán ehetetlen és megemészthetetlen. Albániában ehetetlen volt. A külügyminisztériumnak nem volt bátorsága, hogy színt valljon (hiába nógattuk): ellenséges országban, semleges földön, barátok közt vagy a gyarmatunkon vagyunk-e? A külügyminisztértől kezdve a legközömbösebb amerikázó cseh zászlósig mindenki fontoskodott és köntörfalazott. A bürokratizálás szépen fejlődött. A komplikáció, az ügymenet bonyolulttá tétele, önmagáért való játék lón a legprimitívebb emberek közt, Európa legegyszerűbb táján.

A meglévő államok mintájára hivatalnok- és katonaállamot igyekeztünk szervezni, vagyis olyan népszerű, tudományosan bebizonyított államot, amilyennek dicsőítésével lelkünk mélyéig tele vagyunk.

A közbiztonság emelése várt ránk. E tekintetben sokat tehattünk volna. Közbiztonság nélkül nem lehetett el az új állam

s ránk a jók úgy néztek föl, mint a pártatlan igazságra és a célszerű szigorra. Mi pedig teleraktuk az országot kakastollas magyar csendőrökkel, akik mindenkiben politikai ellenfelet és kémet szimatoltak. Míg a rablók elfuthattak, addig mesterséges politikai perek gyártottak magyar csendőrök és cseh auditorok és a legelfogaltabb ember a hóhér volt.

7.

Az albán állam kialakulásának vázlatából látnivaló, hogy a szabad állam gazdasági és kulturális érdekeken nyugvó természetes egyesülés. Ami ezenfelül van benne, az erőszak, tisztátalan érdek — vagy «hazafias szellem», ha úgy tetszik. Az egyesülés lehet akkora területű, mint egész Európa, de lehet akkora, mint Szeged köztársaság. Aki mást tanít, az vagy imperialista, vagy nemzeti demagóg.

Mindent elköveltünk, hogy az új államba «szellemet», «magasabb eszméket» vagyis arcmásunkra formált igazoló elméleteket vigyünk be. Nem sikerült. Azon a napon, midőn Ausztria elbukott, a magasabbrendűség jegyében szervezett albán állam is megdőlt s helyet adott a lazakapcsú államnak, melyhez a természetes gazdasági és kulturális feltételek érettek voltak.

Mondjuk el, hogy midőn a monarchiát egész Európa gyűlölte, volt egy pont, ahol a fölszabadító és a védőhatalmat üdvözölték benne. A világháború közepén Ausztria iránt valahol igaz rokonszenv égett. Mielőtt azonban a Föld egyszer megfordult a Nap körül, a rokonszenv kiégett és vad gyűlölet váltotta föl. Az albánok, akiket Ausztria évtizedeken át nagy gonddal fölfegyverzett, a fegyvereket ellene lötték ki. Midőn hátráltunk, mögöttünk elkeseredett fölkelők frontja támadott ránk.

A magyar katonák hazajöttek városaikba és falvaikba. Visszavonultak egy kis országba. Évekig úgy látszott, hogy anynyian vagyunk, mint a csillagok, melyek mindenütt vannak. A színeinket Flandriától Valonáig, Kievig és Jeruzsálemig hordoztuk. A kártyavár összedőlt és jó lesz, ha marad belőlünk egy keleti mese a kedves albán városokban olajfák és ciprusok alatt a magyar effendikről, akik az albán gyerekeket német szóra és osztrák szellemre tanították.

Bús emlékül ott marad a műút, épülvén drága pénzünkön és még drágább életünk árán.

SZEMLÉK ÉS JEGYZETEK

Szabó Ervin †: A Szocialista Munkások Propaganda Csoportja alapelvei.¹

A csoport célja, hogy a szocializmus eszméjét ébren tartsa a magyar munkásság körében. Nem törekszik külön pártalakításra avagy a meglévő munkáspárt megbontására. Sőt éppen erősíteni és mélyíteni akarja ennek munkáját.

Közismert tény, hogy az emberek gondolkodása és érzése az idők folytán hozzásimul ahhoz, amit minden nap cselekszenek. A magyar munkásság zöme ma és évek óta szükségszerűleg a demokráciáért küzd; ezért gondolkodását és érzését a demokratikus eszmény tölti be és irányítja.

De a demokrácia csak átmeneti cél a munkásosztály harcában; a legtökéletesebb demokratikus intézmények sem oldják meg azt az ellentétet, amely birtoktalanok és birtokosok, a munkásosztály és a munkáltató osztály között fennáll.

A munkásosztály harcának végcélja nem lehet tehát más, mint e gazdasági ellentét okainak végleges megszüntetése. Ami meglesz, ha a munkásság világszerte mint egy osztály szervezkedik, a termelők szövetségei birtokukba veszik a földet és a többi termelő eszközt s a bérrendszert megszüntetik.

Ez a szocializmus!

Jól tudjuk és elismerjük, hogy e célok benne vannak a szociáldemokrata párt programjában is. De mert ez ereje és figyelme javát ma mégis a demokráciának szenteli: szükségesnek tartjuk a szociális eszménynek nyomatékosabb hangsúlyozását a meglévő munkásszervekedés keretein belül, hogy a munkásosztály semmiféle tevékenységében meg ne feledkezzék végső céljairól.

Ezért e csoport feladata, hogy előadásokat és vitákat rendezzen a szocialista eszményekről és hogy a napi politika követelményeitől függetlenül foglalkozzék az osztályharc minden fegyverével, minden lehetőségével és végcéljával.

Ebben a munkában szívesen lát segítőtül mindenkit, bármely párthoz tartozót, de maga pártot nem alakít, hanem tagjait arra befolyásolja, hogy a már meglévő és az osztályharc alapján álló munkásszervezetekhez csatlakozzanak.

Mert azt tartja, hogy az utak különbözők lehetnek, de a közös cél minden különbségnél erősebb kötelék kell hogy legyen a munkásosztály harcossal tagjai között.

¹ Szabó Ervin hagyatékában találtuk a következő írást, keltezés nélkül, de az írásból következtetve kétségtelen, hogy a legutóbbi évek alatt keletkezett. A tervezett Propaganda-Csoport nem jött létre, de mint felfogásának rövid összefoglalója, hadd álljon itt. Szerk.

Nagy Dénes: A szociológiai műveltség fontossága a pedagógiában.¹

A forradalom új pártokat, új elveket, új eszméket juttatott diadalra, minden téren új berendezkedés folyik, új intézmények létesülnek, a társadalom a régitől különböző, új irányban fejlődik tovább. A forradalom szelleme az iskolát sem hagyja érintetlenül: új kultur-programm megvalósítása áll előttünk, a megújhodott társadalom nevelési rendszerünk reformálását kívánja.

Maga az a körülmény, hogy a társadalmi változások azonnal maguk után vonják az iskola és nevelés változásait: jellemzően tünteti fel azt a tényt, hogy a nevelés társadalmi tünemény. Minden társadalom a maga céljai, a maga eszményei szerint igyekszik alakítani, formálni az egyént. Folytonosan valamennyien társadalmi környezetünk pressziója alatt állunk és viselkedésünkben az egyes társas csoportok követelményeinek megfelelő magatartást tanúsítunk. Akármilyen társas csoportot tekintünk, hadsereget, egyházat, családot, nemzetet: az egyénre társas környezete mindenütt és állandóan hat, az egyén mindenütt kénytelen e környezethez alkalmazkodni. Ha igaz a vallás szociológiai elmélete, mely szerint a vallásos képzetek eredete az a tény, hogy az egyén fölött a társadalom áll, melytől az egyén függ, mely az egyént segíti, támogatja, bünteti: akkor a mondottak frappáns kifejezőjeként tekinthető a bibliai mondás, hogy isten az embert a maga képére alkotá.

A társadalomnak ez az egyénre gyakorolt alakító befolyása különböző módon nyilvánulhat meg; lehet teljesen szervezetlen, többé-kevésbé automatikus, tudattalan, de lehet tudatosan megszervezett is. A társadalomban külön, önálló társadalmi funkcióvá lehet az egyéneknek a társadalom céljai szerint való alakítása, külön, módszeres, racionális, megszervezett feladattá válhatik az egyéneknek a társadalomba való beillesztése: ez éppen a nevelés.

A nevelés sajátos emberi tünemény és az emberi társadalmak sajátos jellegének következménye. Az állati társadalmakban az egyének összeműködését, külön funkcióikat, csoportokban való élésüket velük született ösztöneik szabják meg. Az állati társadalmak tagjai szervezetükben adott tulajdonságok alapján tartoznak a csoporthoz, e tulajdonságokat átöröklés révén adják át utódaiknak és a társadalmi sajátosságok átszármaztatásának ez a biológiai módja biztosítja a társadalom fennmaradását s a következő nemzedékekben való folytatólagos létét. Nem így az emberi társadalmak: itt az egyéneket külső, nem szervezetükben megadott, hanem kívülről beléjük vitt képzetek tartják össze. A nyelvet környezetünk tanítja meg, az erkölcsi és jogi szabályok, melyek szerint viselkedünk, a vallásos dogmák, melyek hitünk alapját képezik, nem születnek velünk, hanem kívülről, a nevelés által jutnak belénk. Az ember nagyságát s az állatokkal szemben való döntő fölényét éppen a társadalomnak ez az egyének fölötti, rajtuk kívül álló létezése okozza. Míg az állatok a maguk tapasztalataikat csupán szervezetükbe bevésődve őrzik meg s a múlt megmaradásának egyetlen módja az átöröklés, addig az emberben a múltak tapasztalatai elrak-

¹ A hadviselt tanárjelöltek számára rendezett szociológiai tanfolyam bevezető előadásának vázlata.

tarozásának egy másik módja is van: a nemzedékről nemzedékre átszálló hagyományok. Nyelv, tudomány, vallás, erkölcs, technikai ismeretek így mennek át egyik nemzedékről a másikra, az emberiség egyénei meg nem szakadó folytonosságban követik egymást s egyik a másiknak adja át ezeket a nagyszerű, szervezetünkben meg nem rögzíthető, lelki javakat, melyek összességét kultúrának nevezzük. A kultúra az emberi társas élet műve, kívülről, mások közvetítése által jut az egyénekbe. Ezek az egyénbe kívülről beleplántált képzetek, ismeretek, viselkedési szabályok alakítják az embert társadalmi lényé. Az emberi társadalmak folytonosságának, sajátágaik átszarmaztatásának eszköze a nevelés.

De ha a nevelés ennyire társadalmi funkciót tölt be, akkor természetes, hogy úgy céljában, mint módszereiben a társadalmak szerint különböző. Sőt a társadalmak változásait legjellemzőbben éppen a nevelési rendszerek változásai fejezik ki. A pedagógiai intézmények ép úgy a társadalmak sajátos jegyei közé tartoznak, mint a jogi, politikai, erkölcsi, gazdasági intézmények. Nincs is végleg és mindörökké adóít pedagógiai ideál, az egyes ember szellemi és testi alkotásából nem lehet kielemezni valamely általános és minden emberre álló nevelési eszményt. A lélektan szerepe csupán arra szorítkozik, hogy feltárja és megmutassa az egyénben levő lehetőségeket a pedagógiai ideál megvalósítására. Ezt az ideált azonban a társadalom szolgáltatja és tudatossá annak tudománya, a szociológia teheti. A nevelés külön társadalmi szerve az iskola: egy társadalmi mikrokozmosz; kicsinyben visszatükrözi az egész nagy társadalom életét.²

Már most, ha a nevelés ily kétségtelenül társadalmi tünemény és a pedagógia, mint tudomány, ily szoros kapcsolatban áll a szociológiával, akkor nyilvánvaló, hogy minden pedagógusnak szociológiai műveltséggel is kell bírnia. Csak ily módon válhatik tudatos teljesítőjévé annak a társadalmi funkciónak, melyre vállalkozott: hogy a társadalmat az új nemzedékben újra megteremti, tovább élteni, hogy a kultúra értékeit új egyénekre származtatja át. A szociológiai műveltség, annak legáltalánosabb értelme szerint, annyit jelent, hogy elménk a társadalmi tüneményekkel szemben is tudományos viselkedést tanúsít, a társadalmat is változó, mozgó, fejlődő dolognak tekinti, s eme változások feltételeit, okait felfedezni igyekszik. Tehát elménk bizonyos irányú beállítottságáról van szó s mint minden tudományos képzettség, ez is felszabadítást, a dolgok feletti uralmat, az értelmes cselekvés lehetőségét jelenti.

De szociológiára a mi vajúdó korunk pedagógusának nemcsak így, a nevelés társadalmi funkciójánál fogva, általánosságban, hanem annál is inkább szüksége van, mert modern pedagógiai ideálunk megvalósítása feltételezi, hogy neveltjeinknek is szociológiai műveltséget adjunk, őket a társadalmi tünemények tudományos, a fejlődés alapján való szemlélésére szoktassuk. Korunk pedagógiai ideálja a demokratikus nevelés. Bármiképpen alakul is még a csodálatos emberi történések sora, bármi legyen is ennek a körülöttünk zúgó világnak kissé megcsitulabb formája: a demokrácia eszméje kétségkívül az állandósult, a megmaradó értékek közül való. Akár szocialista formában törekszünk a jövő állam formáját kialakítani, akár az individualista liberalizmus

² V. ö. különösen *Durkheim: Pédagogie et sociologie*. Revue de métaphysique et de morale. 1903.

hívei vagyunk: mindezek az irányzatok, bármennyire ellentétben állnak is egymással, legmélyebb erkölcsi alapjukat tekintve csupán módszer kérdései és egyetértének abban, hogy az egyén elismerését, politikai akaratának érvényesíthetését, az egyénnek az élethez és boldogsághoz való jogát kívánják biztosítani. Az egyén védelme, az emberi személy méltósága lesz mindinkább a társadalmi törekvések ideáljainak csúcsává, az emberi személy lelkünk ítéleteiben mindinkább szent jellegűt ölt, s ha a háborút kiküszöbölni óhajtjuk, ha örök békét akarunk, az is első sorban azért van, mert háborúban az emberi személy eszköz s mert annak ilyen felhasználása sérti az ember szentségéről való felfogásunkat. A demokratikus törekvéseknek is az egyén elismeretése az alapjuk: demokratikus állam az olyan, mely nagy dolgokban mindig visszamegy az egyének akaratáig, melyben határozat mindig csak megvitatás s mindenki véleményének nyilvánítása alapján történik. De éppen ezért az összes kérdések, az összes nagy társadalmi problémák visszhangzanak az egyén lelkében, az egyén lelke a különböző összeütköző áramlatok harctere s minden egyes embernek úgyszólván az egész államról kell döntenie. Itt rejlik a választójognak is etikai jelentősége: nem csupán technikai eszköz az egyén véleményének nyilvánítására az államakarat létrehozásában, hanem mint az egyénnek juttatott jog, jelenti annak megbecsültetését, célá emelését. A választójog az egyén erkölcsi személyisége, az ember szent jellege kialakulásának tényezője. Az eszményi demokratikus államban elvileg minden egyes egyén elmondhatja, hogy az «állam én vagyok», mert az állam létéről, irányításáról, cselekvési elveiről szuverén módon dönt, egyéni akarata benne van az állam akaratában.

De ha a demokráciában az egyén lelke elvileg az egész állami életet tükrözi vissza, ha a demokrácia törekvése az egyéniség ilyen kiépítése, akkor nyilván minden egyes embernek szüksége van szociológiai iskolázottságra, hogy a társadalmi tüneményekkel szemben a változás és fejlődés gondolatának átértésére, racionális mérlegelésre s a tudomány nyújtotta türelemre, megértésre legyen képes. Nem véletlen tehát s nem divatos hóbort, hogy a demokratikus átalakulásokkal annyira megnő a társadalomtudományok iránti érdeklődés: a modern nagy demokráciák jó funkcionálásához szükséges a társadalom szociológiai megműveltsége.

A demokratikus állameszmény a racionális, tudományos államforma: a társadalom vezetését, befolyásolását, reformok behozatalát a tünemények objektív megismerése és a tények és lehetőségek értelmes mérlegelése alapján akarja végezni. S a tudomány mindig uralmat és felszabadulást jelent. Uralmat, mert módot nyújt a tüneményeknek az emberi célok szerint való értelmes irányítására és felszabadulást, mert megjelöli az akarat érvényesíthetésének terét, a lehetőségek korlátait s nem engedi felébredni s felettünk úrrá lenni az elérhetetlen, a lehetetlen utáni vágyat. A legyőzhetetlen korlátok felismerése és elménknak a lehetőségekben való megnyugvása a cselekvés szabadságának helyes gyakorlati értelme,

Az alsóbbrendű népek életét a tudattalan, merev, bírálat nélküli egyik nemzedékről a másikra szálló szokások uralma jellemzi. Az értelmes változtatásnak, a tudattalan képzetek alól való felszabadulásnak gondolata sem támad fel. Így írja Junod a barongákról: «Az elhalt főnökök a nép istenei. Amit ők cselekedtek, azt kell továbbra is tenni; a mód, ahogy éltek, megváltoztathatatlan szabály ... A szokás,

mely történelem előtti időkből származik, a törvény. Senki sem gondol arra, hogy attól eltérjen. Valami mást tenni, mint a többiek, tilos; hisz ez az ősök isteni tekintélyének megtámadása, büntett lenne.»³

Attörni e primitív szokások merevségét nem volt könnyű feladat. Csak a Kr. e. 6. században a szofistákkal támad fel a kritika szellemé és vetődik fel a kérdés: miért? Ekkor indul meg a reflexió, ekkor kezdődik a lélek racionális magatartása a társadalmi tüneményekkel szemben. Egyelőre ugyan az emberi értelem nem volt képes objektív megismerésre. A társadalmi elméletek alkotói csupán úgy akarták a cselekvést irányítani, hogy annak végcélját, a társadalmi ideált mutatták meg. Azt hitték, elég megadni az eszményt, a többi az akarattól függ. Paradoxszerű hasonlattal szinte azt mondhatnók, hogy módszerük a mágiára emlékeztet: mint a varázsló lerajzolja, eljátssza az eseményt, melynek bekövetkeztét óhajtja és saját akarátát ily módon rá akarja erőszakolni a természetre: úgy írták le a társadalmi bölcselők az eszményi államot, melynek megvalósulását óhajtották. De alkotmányokat az akarát maga nem képes elővarázsolni a semmiből, a társadalmi reformoknak is megvannak a maguk tárgyilagos feltételei, a tüneményeknek vannak bizonyos, többé-kevésbé határozott törvényszerűségei, melyeket a cselekvésben nem lehet figyelmen kívül hagyni. Eppen ezért a racionális viselkedés a társadalmi problémákkal szemben csupán a társadalom objektív megismerésén, összefüggéseinek átlátásán alapulhat. Ezt nyújtja a szociológia, mint valóban tudományos, soha nem kész, soha be nem fejezhető törekvés és így hozzájárul ahhoz, hogy bensőnk szabad, változásokra, új nézetek, új ideálok befogadására kész kulturlélekkel legyen. Ily kulturlelkeket formálni a demokratikus nevelés feladata, ezért van szükség arra, hogy a pedagógus szociológiai műveltséggel bírjon s neveltjeiben is érzéket ébreszzen a társadalmi tünemények tudományos felfogása: a szociológia iránt.

Neufeld Béla: Weimar és Potsdam.

Amikor 1917 tavaszán a cárizmus összeomlott, a német autokrácia még töretlen erőben volt. Világhódító célzatait teljes leplezetlenséggel mutatta meg Bresztlitovszkban, ahol platonikus békefogadkozásait kardélre hányta. Bresztlitovszk a német imperializmus csúcspontja. Sohasem dokumentálódott meggyőzőbb erővel minden imperializmus *öncélúsága*, mint éppen itt. A német militarizmus *raison d'être*-je, a cárizmus összeomlott ugyan, de amaz brutális nyerseséggel aknáztta ki a számára kedvező alkalmakat. Mint akárhány más társadalmi szerv és funkció, amelynek kezdetben eredeti hivatásában pusztá eszköz jellege volt, s csak később, eredeti rendeltetését betöltvén, jegecesedett ki öncéllá, úgy a német militarizmus is másodlagos jelentőségű szerepét túlhaladván, egyre inkább *öncélhívá* vált. Amde minden imperializmusnak változhatatlan lényege, hogy előbb-utóbb önön-

³ Idézve: Schurtz: *Urgeschichte der Kultur*. Leipzig u. Wien. 1900. 305 l.

magát emészti fel, s ez a sorserejü meghatározottság teljesedett be a német imperializmuson is. Minden imperializmusban benne lappang a pusztulás immanens célzata, s minél féktelenebb és kíméletlenebb erővel tör céljai felé, annál gyorsabban és végzetesebben őrli fel önmagát. Az imperializmus lelki alkatának inherens sajátossága a szakadatlan expanzió. Minden célmegvalósulása újabb és újabb célkitűzéseket kezdeményez, hogy eként művét minél teljesebben biztosítsa, s imperialista rendszerét minél hatékonyabban építse ki. Az erő kifejtésnek egy célra irányítottsága képes átmeneti eredményeket elérni, s hatalmas lendületű tömegmozgalmakat kicsiolni, de tartós megszilárdulásra nem képes. Minél inkább közeledik betetőző céljai felé, s minél inkább jelentkezik félelmetes, megtámadhatatlan erőteljességben kifelé, annál inkább gyengül belső életereje, s lazulnak összetartó kapcsolatai. Legnagyobb erőfeszítései a biztos haláltusának kezdetei. Az expanzióra való abszolút irányítottság szükségképpen összeütközésbe jut a belső fejlődés, a belső alkotó munka erőivel. Az imperialista erő kifejtéssel párhuzamosan fejlenek ki belső ellenállások, amelyek végre olyan telítettséget érnek el — s ez mindig mennyiségi természetű — hogy amazokkal kiegyenlíthetetlen ellentétbe kerülvén, megindul a kifelé és befelé irányított erők egymással való harca, amely annál sikeresebb a belső erők részén, minél inkább használta fel az imperializmus hatalmi erőforrásait, s minél belátástalanabb és könyörtelenebb volt eljárásaiban. (Az angol imperializmus pl. hosszúéletűségét kitűnő lélektani érzékének köszönheti, — sokkal inkább, mint katonai erejének — amellyel imperialista művét a legkisebb erő kifejtéssel s a legkisebb ellenállás irányában vitte véghez.) Ismételjük, hogy minden imperializmus magában hordja pusztulása csiráját, amelyet éppen ő szorított sudárba. Németországot ugyan a nyugati államok és Amerika győzték le, s látszólag ez a tény adta meg imperializmusának a halálos döfést, de valójában legyőzetése inkább külső ösztönző erő volt, amely a már helyzeti belső ellenállásokat aktualizálta. A német imperializmus összeomlása annál mélyebb jelentőségű, mert felépítettségében nem csupán a katonai kaszt, hanem az értelmiség rétegeire is támaszkodott, s ideológiai erői és alapjai nem kevésbé voltak kiépítettek, mint reális, hatalmi apparátusai. Nem túlzás az a megállapítás, hogy éppen az értelmiség, a hangadó és irányító szellemi körök képezték ki a német világhódító eszmék rendszerét és igazolását; hogy a német nép nagy tömegeinek imperialista érzülettel való átítatása a szellemiség műve volt. Az u. n. intelligencia örök időkre beszennyezte magát háborús szereplésével, azonban a német értelmiség egyedülálló helyet vívott ki magának ebben a dicstelen munkában. Kultúrtörténeti szempontból rendkívüli érdekessége lesz annak a vállalkozásnak, amely a német imperializmus eszmei megnyilatkozásait — nemcsak a háborúban, de előtte is — összegyűjti. *Foerster* ismeretes megállapítása: «A mi legrosszabb katonai kasztunk éppen a taná-

rok és professzorok voltak» — kitűnően fog beigazolódni. Valóban tíz ujjunkon sorolhatnók elő azokat a szellemi nagyságokat, akik a háború pszichózisában sem tántorodtak meg, sőt annak átélésében hitükben átizzódván, még erőteljesebben tettek tanúságot az emberiséggel való együttérzésükről. A németiség szellemi összeroppanása annál fájdalmasabb élmény, s egyben elgondolkoztatóbb jelenség volt a szemlélődők számára minél inkább biztak a «költők és bölcselők» népében. Mert éppen a német *idealizmus*, a német *kultúra* örökös hangoztatása, a nyugati kapitalizmusnak *civilizációjával* szemben, ad rikító, disszonáns háttérrel a szellemiség mai összeomlásához. De vizsgálódó szemmel szemlélvén a dolgokat, már a háború előtt is megállapítható volt a szellemi és lelki átértékelődés folyamata, amelyet a háború csupán meggyorsított, s gyors kifejléshez juttatott. Szerintünk *Bismarck* «vér és vas» politikája kezdete a német *eszei* hanyatlásnak. A német történetírók ugyan mindenáron összhangot igyekeznek kovácsolni a bismarcki realizmus és klasszikus idealizmus eszmevilága között, de ez a törekvés szemünkben erőltettnek látszik. Azt meg lehet érteni, ha valaki a bismarcki politikának történelmi szükségességéről beszél, s ezt korának adottságaival igazolni kívánja, viszont elfogultnak kell ítélnünk azt a kísérletet, amely apriorisztikusan a bismarckizmus és a német idealizmus összhangját vallja. Egy félszázadnak távlata nélkül is így látta ezt Bismarck kortársa *Wagner* Richard, aki a németiség szellemi, kulturális hivatásának megtámadtatását látta amannak politikájában. Ami azonban a német politika végzetévé vált, az nem a Bismarck egyéni koncepciója, hanem a bismarcki ideológiáknak az utána következő nemzedékben való továbbélése. A német politikai kultúra (ha ugyan lehet erről elvileg beszélni!) a bismarcki koncepciókban rekedt meg, s annak meddő, kritikátlan dogmakultuszában tengődött.¹ A világpolitikai kép alapjaiban változott meg, az államközi vonatkozásokban új szellem és új módszerek kezdtek erőhöz jutni; Amerika és a nyugateurópai államok a gazdasági és kulturális integrálódás tényének felismerésében egyre öntudatosabban kezdeményezték az államközi békés kooperáció — a pacifizmus gondolatát és szükségét; de a német politika és a német nép zöme átöröklött, beidegzett hagyományaival szembehelyezkedett e modern politikai eszmeáramlatokká]. Mélyen jellemző erre a lelki alkatra Walter *Schücking* megállapítása a második hágai konferencia (1907) után: «A költők és bölcselők népében hiányzik a megértés, a jövő legnagyobb eszméje, a világ megszervezése iránt». A weimari hagyományok elfakultak. Potsdam lett a német mentalitás szimbóluma. A németiség elvetette magától szellemi világhivatását, amelynek küldetésében őt a weimari periódus nagy szellemei látták — s a «belső növekedés»

¹ L. *Hugo Preuss* rendkívüli tanulságos és mélyreható könyvét: *Das deutsche Volk und die Politik*. Jena: Eugen Diderichs. 1915.

helyett a külső növekedés, a szellem imperializmusa helyett a fizikai erő imperializmusát magasztosította eszményéül. A német-ség megfélelkezett Goethe költeményeiről, s bagdadi részvények szerzésében látta üdvét. Nincs érdekesség híjján, hogy a «német gondolat», noha tökéletes lényegi átváltozáson ment keresztül, formai kultuszát nem vetette el. A német imperializmus legdurvább hatalmi törekvéseit a klasszikus idealizmus álarcában látjuk jelentkezni. Az imperializmus, ajkán a német idealisták, Goethe, Schiller, Herder stb. eszményeivel indult legrútább rablóhadjárataira. *Soha egy nép legnemesebb és legfenségesebb, szellemi értékeit nem használták fel oly nemtelen ocsmányul a politikai és általában világnézeti reakció igazolására, mint a német idealizmus halhatatlan értékeit.* A reakciónak és az imperializmusnak az etikai idealizmussal való tisztátalan násza távolította el a progressziót helytelenül! — ettől, pedig nyilvánvaló, hogy a kifejezett összefüggés nem szükségképi, sőt éppen a progresszióknak volna hivatása az etikai idealizmus alapvető értékeit az imperialista mocsoktól megtisztítani és régi fényében felragyogtatni. Nyilvánvaló, hogy Goethe és Fichte univerzalizmusához, Herder pánhumanizmusához mi köze sincs a rajnai nagyiparosnak, avagy az ostelbiai junkernek. Az imperializmusnak párját ritkító szemfényvesztésével van itt dolgunk, amely a fejletlen kritikai készségű német népet végzetesen elkápráztatta. A német nép *impolitikus* jellege s ezt *Preuss* fejlődéstörténeti tényként állapítja meg, — megérthetőbbé teszi ezt a jelenséget. Csodálatos ellentmondás, hogy a gazdaságban, technikában s tudományban annyira kiválóan tevékeny német-ség, nem volt képes — politikai evolúciójában — lépést tartani a nyugattal. Impolitikus jellegénél fogva nem volt fogékony a világpolitika egyetemes problémái iránt, s eként politikai kiskorúságában vakul követte vezetőit. A német népek ezt az egyetemesen jellemző vonását minden mélyebben látó német elme — Lessing, Herder, Schiller, Humboldt stb. — felismerte és méltatta, s annak természetes következményeként, egyértelműleg vallották az egyéniség szabad kifejlődésének az államon kívül, sőt az állam nélkül megvalósítandó eszményét, s eként magát az államnélküliséget is idealizálták. A német népek ez a sajátossága a német nemzeti állam kialakulása óta sem változott. A német nép ezután sem volt képes spontán, szervesen, a maga kezdeményező erejéből politikai intézményeit és berendezéseit megalkotni, hanem azokat a felsőségi kormányzat képezte ki számára. Éppen ezért *Preuss* azt vallja, hogy a német nép politikai érzékének kifejlesztése, — ami nem lehet kizárólag a nevelés dolga, hanem spontán belső átalakulásából kell kifestenie, — elemi előfeltétele a német politikai élet egészséges fejlődésének és öntudatossá válásának.

A német politika kétségtelenül döntő fordulóponthoz érkezett. A politikai forradalmon túl, mélységes szocialista forradalom remegteti meg a német társadalmat. Egy *Pichon* arról beszél, hogy

a német átalakulás pusztán felszínes jelenség, egy Leon *Burgeois* pedig arról metafizikázik, hogy Németországnak nemcsak politikai, hanem erkölcsi forradalmat is át kell érnie, de ez a fellengzősége bujtatott imperializmus — mert ítéleteik célzata ide torlik ki — nem téveszthet meg senkit sem. A német glóbusz sarkaiból fordult ki s megrendült organizmusa gyötrelmes vajúddal keres új életformát. A belső erjedés folyamatát nem láthatjuk előre. Sok-sok külső és belső tényező alakítja ki az erők eredőjét. A német népképviselő most Weimarban gyűlésezik, s ezzel is szimbolizálni kívánja, hogy Németország gyökeresen szakít a múlttal s megifjodott szellemmel fejleszti tovább leggyönyörűbb hagyományait és értékeit. Az új rendszer már megalkotta az alkotmányos parlamentarizmust — a nyugati polgári demokráciák politikai életformáját — s ezzel véget vetett a népállam és a felsőségi kormányzat dualizmusának, amely Preuss szerint legmélyrehatóbb oka volt a nyugateurópai és amerikai demokráciákkal való összeütközésnek. Megszűnik, miként Preuss mondja, a német *«politisches Anderssein»*, s Németország bekapcsolódik a nyugateurópai—amerikai kultúrkör politikai rendszerébe. Ez azonban csak a kezdet kezdete. Ma még lehetetlen Németországban megmondani a fejlődés logikáját. Az kétségtelen, hogy végleges megállapodottságról, a dolgok kiforrásáról és kiszilárdulásáról még szó sem lehet. Németország mai politikai és szociális szerkezetében a proletariátus jelentékeny tömegeinek ellenállását hívja ki. A polgári demokrata és többségi szocialista együttműködéssel szembeszegződik a proletariátus egyre hatalmasabb tömegeinek diktatúrára való törekvése. Vitathatlan, hogy Németország gazdasági struktúrája aránylag rendkívülien fejlett — különösen Oroszországhoz viszonyítottnak, — s hogy a szocialista társadalmi rend objektív előfeltételei (s a szubjektívek éppen úgy, amelyeket *Marx* nem láthatott előre) itt, ha nem is teljességgel, de jórészt megvannak. És úgy látszik, hogy az objektív kritériumokon túl, szubjektív tömeglélektani erők is döntően esnek a latba (lásd Oroszországot!), amelyeket a marxizmus objektív historicizmusa nem méltatott eléggé. Németország sorsát természetesen nem lehet egyszerűen kiszakítani az európai probléma komplexum összefüggéseiből. Németország belső vajúddása kölcsönhatásban van a környező államok politikai és szociális történéseivel, de azért helytelen volna a külső történések ráható jelentőségét túlbecsülni. Németország a maga belső elszigeteltségében, a maga zárt történet-egységében is, a forrongó fejlődés utjain van. A nap még messze van, amidőn gyötrelmes vonaglások után megpihen. Vajjon beteljesedik-e Schiller jóslása, a német idealisták hite: «Minden népnek megvan a maga napja a történelemben, de a német nép napja az egész világ aratása lesz.» — erre vár választ forró érdeklődéssel az egész haladó világ.

Neufeld Béla.

KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

Szociáldemokrácia és bolsevizmus.

A világ proletariátusának a szocializmus zászlaja alatt felszabadulásáért küzdő hatalmas táborában áthidalhatatlan szakadás állott be. A kezdetben epizodikusnak látszó válság immár teljességében kibontakozott, s nyilvánvalóvá lett, hogy nem csupán egy adott helyzettel szemben való állásfoglalásról van szó, hanem mélyenfekvő világnézeti különbségek azok, amelyek a két szocialista táborot egymástól elválasztják.

Nemcsak taktikai kérdés, de a törekvések tartalma, a proletariátus feladatáról való felfogás olyannyira különböző a két tábornál, hogy csodálkozva kell kérdeznünk: miképpen haladhattak eddig együtt.

Pedig a szocializmus híveinek ez az ellentéte nem mai keletű, hanem mondhatjuk elfojtva, lappangva, él már Marx óta vagy még régebben és a háborús összeomlás előidézte helyzet mindössze kiélezte, eltagadhatatlanul napvilágra hozta.

A marxi tanítás elszánt ostrom volt a fennálló társadalmi rend ellen. A fennálló társadalom Marxnál az uralkodó osztály társadalmá, melynek egyedüli célja, hogy a dolgozó osztályok munkatermékeit kisajátító szervezet legyen. Ezzel a társadalommal szemben Marx a forradalmat hirdeti: A régi társadalomnak össze kell omolnia és az összeomlott társadalom romjain építi fel a proletariátus a maga társadalmát.

Marx követői, a szociáldemokraták, messze eltértek azonban ettől és a marxi jelszavak hangoztatásával egészen mást csináltak, mint ami a marxi tanítás tulajdonképpeni tartalma volt.

Helyesen ismeri fel Wiese e tényét, amikor szembeállítja egymással az állam- és az osztály szocializmust.¹ Osztályszocializmus az, amit Marx hirdetett: A fennálló államhatalom lerombolásával, a proletariátus forradalmi diktatúráján keresztül való-sítani meg a szocializmust. Államszocializmus ellenben az, amit a marxisták tényleg követtek, amikor a szocializmus valóra vál-

¹ Leopold von Niese: *Der Staatssozialismus*: Berlin: Fischer 1916. 152 l.

tását a történelmileg kifejlődött államszerkezettel képzelték el, úgy, hogy a dolgozó osztályok gyarapodó hatalmukkal arra mind nagyobb befolyást gyakoroljanak. Tényleg szociálreformerok voltak ők, bármennyire tagadták is. Legfeljebb az különböztette meg őket egymástól, hogy egyrésztük már régen felismerte e tényt (Bernstein és a revizionisták), másrésztük pedig tiltakozott ellene (Kautsky). Joggal mondja Simkovits, hogy a XX. század szocialista mozgalma voltaképpen nem más, mint új tartalom keresése a szocializmus szó számára, — ha a szocializmus alatt marxizmust értünk.² Az eredeti marxizmusból csak az üres kezek maradtak meg.

Ha kutatni próbáljuk azokat az okokat, amelyek a szocialista mozgalmat a revolucionizmustól olyannyira eltávolították, akkor csak arra az eredményre juthatunk, hogy a XIX. század második felének gyarapodó gazdasági és kulturális jóléte a proletariátust mind erősebb szálakkal fűzte a létező társadalomhoz és terelte mozgalmát mindinkább reformer irányban az államszocializmus felé. A munkásmozgalom nagy eredményei, a proletariátus szemmeltűnően javuló helyzete, szükségképpen átalakítja a proletariátus felforgató, a fennálló rend lerombolását, az éles osztályharcot kifejező ideológiáját, amely a marxi koncepcióban megnyilvánul. A proletariátus forradalmi cselekedetek helyett tanul, szervezkedik és a szocializmus eszmei tartalma az intellektuális, a kispolgárok, sőt a jóhiszemű kapitalisták mind szélesebb rétegét hódítja meg, akik aztán segítői lesznek a szociális reformokért vívott harcban és akik mind rohamosabb lépésekkel viszik a társadalmat az államszocializmus felé.

Ugyanezzel magyarázhatjuk meg a szocialista mozgalomnak azt az irányzatát, amelyet bolsevizmus névvel szoktunk megjelölni. A bolsevizmus nem más, mint szakítás az államszocializmust csináló szociáldemokráciával és visszatérés a marxi szociálfolucionizmushoz. Amint a XIX. század növekedő jóléte reformistává tette a proletariátust, úgy a hosszú világháború által előidézett rendkívüli pusztulás, az európai jólét általános nagyarányú csökkenése, az általános kulturhanyatlás szükségképpen az osztályellentétek újra való kiéleződéséhez vezet és pedig annál inkább, mennél szegényebb és mennél elmaradottabb valamely társadalom. A proletariátus gazdasági és szellemi kapcsolata a meglévő társadalommal mindinkább lazul, ezzel együtt szükségképpen erősödik az a tábor, amely a forradalmat, az államhatalom lerombolását és a proletariátus diktatúráját hirdeti.

² To-day the social movement through out the world is in one sense but a quest for a new possible meaning for the word socialism. (*Marxism versus Socialism*. London XI. 1.)

Reformista szociáldemokrácia és forradalmi bolsevizmus szükségképpen következményei társadalmi körülményeknek. Szociáldemokraták és bolsevikiek azonban nem látják meg ezt és elkeşeredetten harcolnak egymás ellen. *Kautsky Károly* röpiratában³ a proletariátus diktatúráját végzetesnek tartja a szocialista mozgalomra. Érvel, hogy a szocialista társadalmi rendszer csak akkor vezethető be, ha annak történelmi előfeltételei a tőke koncentráció és a munkásosztály szellemi érettsége megvannak. Hangsúlyozza, hogy a szocialista termelési rendszer megteremtésének a demokrácia, a többség akarata mellözhetetlen alapja és a kisebbség terrorjával való bevezetése a szocializmusnak leküzdhetetlen bajok forrásává lesz, mert szembeállítja a proletariátussal az intellektüelleket és így a termelés csődbe jut.

Ezzel szemben Leninnek álláspontja az,⁴ hogy a reformista, a demokrácia alapján álló szociáldemokraták «szociálárulók». Szerintök a proletariátusnak cselekednie kell, mert a szocializmus megvalósításának más előfeltétele nincs, mint hogy a munkások a hatalmat kezökbe vegyék. A jelenlegi társadalom csakis a proletariátus kizsákmányolására szolgáló szervezet, melyet tehát teljességében le kell rombolni, romjain a proletariátus államát kell felépíteni.

Sem a szociáldemokrácia, sem a bolsevizmus vezérei nem akarják meglátni, hogy egyikük álláspontja sem lehet a munkásmozgalomnak kizárólagos iránya, hanem más és más adott helyzetnek mindegyik iránya szükségképpen következménye.

A munkásság magatartását azonban ez az adott helyzet fogja befolyásolni. Ahogyan a béke dús éveiben a szociálreformizmus-sal elégedetlenkedő szindikalizmus nem tudott mélyebb gyökeret verni a proletariátusban, különösen nem a legelőrehaladottabb államokban, mert a munkásság tömör sorokban a szociáldemokrácia mögé sorakozott, úgy most ennek fordítottja következhetik be; a szociáldemokrácia vezérei könnyen elszakadhatnak a proletariátus táborától, amelyet a gazdasági összeomlás a bolsevizmus táborába visz.

Lukács Kornél

³ Kautsky: *A proletariátus diktatúrája*. Ford. Schöner Dezső. Bp.: Népszava 1919.

⁴ Lenin: *Levél a taktikáról. Beszéd a Tanácsok harmadik kongresszusán*. Bucharin: *A bolsevikiek programja. Oszályharc és forradalom Oroszországban*. A Kommunisták Magyarországi Pártjának kiadásai.

Veszedelmes vetés.

A *Times*-ban egy angol polgár hátborzongva elmélkedik azon, mi lesz, ha az általános leszerelés után az egész világ tele marad a puskák, kézigránátok, géppuskák millióiival? Mikor azok, akik ezeket az állami jószágokat a különféle hadszínterekről hazacipeltek, vagy a leszerelő seregek katonáitól potom pénzen megvették, már nagyon is értik és nagyon meg is szokták használatukat! A brit aggodalmaskodó egyes gyarmati vad törzsekre utal, melyek minden egyes legénye, aki puskához és ezzel tekintélyhez jutott, kötelességének tartja, hogy ezt a csinos szerszámot olykor valaki ellen használja is; ezzel hódítja meg legbiztosabban faluja szépeinek szívét. Az, hogy nehezen és drágán jut történyekhez, hogy egyetlen történyért «egy rúpiát» — a cikk más helyén «egy heti keresményét» kell odaadnia, egyáltalán nem befolyásolja magatartását; hiszen nem sok történyt használ el, de ezt azután nagyon határozott célra.

Nyilvánvaló, hogy az előrelátó angol szemei előtt nem kizárólag és nem is elsősorban ezek az indiai vadak lebegtek, akik a mostani nagy leszerelés és fegyver-kótyavetyélés révén valamivel könnyebben jutnak gyilkos szerszámokhoz, mint azelőtt, hanem az európai rendbontók és fosztogatók, az orosz- és németországi bolsevisták, akiket ugyanaz a lap egy más helyén a porosz militarizmusnál sokkal veszedelmesebb ellenségként jelöl meg.

Semmi tekintetben nem óhajtunk a tiszta látású angollal vitába bocsátkozni. Csak azt az utólagos kívánságunkat sóhajtjuk a világba: bár hasonló előrelátás töltötte volna be *valamennyi* hadviselő ország vezető köreit már régebben, legalább is a világháború kirobbantása, ama fegyverek tömeges gyártása és kiosztása előtt, melyek most nekik és másoknak annyi álmatlan éjszakát okoznak.

F. G.

Krisztus Spartacusai.

A «Világ» január 16-iki számában rövid jelentés jelent meg a Papi Tanács kongresszusáról, amelyben valami igen megkapó kitétel volt olvasható. Dr. Vass József, miután erősen kikelt azok ellen, kik avatatlan s hazaáruló kézzel «szétosztották» Szent István koronájának a testét — bizonyosan Jászira gondolt a főtisztelendő úr — nagy taps és éljenzés közben felhitta a hallgatóságot, hogy ha szükség lesz rá, tudjanak Krisztus Spartacusai lenni.

Mivel a Spartacusok azt az irányt képviselik, mely nem számol a jelen történelmi adottsággal, a fejlődés folytonosságának a szükségszerűségével, törhetetlenül ragaszkodik a mester tanainak azonnal való keresztülviteléhez, valószínű, hogy az a lelkesedés, mellyel ezt a felhívást a Papi Tanács tagjai fogadták, élénk örömet fog kelteni a szociáldemokraták körében, akik eddig is

első elvtársukul Krisztust vallották — már az ő lelkükön száradjon, ha jogosulatlanul.

Tessék csak elképzelni, micsoda hű fegyverbarátság lesz köztük, ha Krisztus Spartacusai dr. Vass József úr vezetése alatt megalkuvást nem ismerő pacifista s antimilitarista mozgalmat indítanak, hisz az isteni mester még a védelmi «háborút» kezdő Péternek is azt mondta: «Tedd el a te szablyádat helyére, mert akik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniük.» (Máté XXVI. 52.) Mennyire egy véleményen lesznek a szociáldemokratákkal a teljes vallás- és lelkiismeretszabadság követelésében! «Eljő az óra, melyben sem ezen a hegyen, sem Jeruzsálemben nem imádjátok az Atyát... de mikor az igaz imádók lélekben imádják az Atyát.» (János IV. 21, 23.) Mily örömmel nézik majd a szocialisták, mikor Krisztus Spartacusai síkra szállnak a lélek, a tudomány szabad szárnyalását rég letűnt századok szellemi béklyóiba lekötő anti-modernista irány ellen, rég elmúlt idők filozófiáján való lélek nélküli, sokszor azoknak igazi eszmei s erkölcsi tartalmát elborító üres szórágások ellen. Az ellen a szellem ellen, mely hű másolata a zsidók íráshoz való csökönyös, betű szerinti ragaszkodásának, amely ellen maga Krisztus: «Jaj nektek képmutató írástudók és Farizeusok, mert a mennyek országát bezárjátok az emberek előtt; mert ti nem mentek bé s akik bé akarnának menni, azokat is bé nem bocsájtjátok..., mert hasonlatosak vagytok a megfehérített koporsókhoz, melyek kívül ugyan szépeknek tetszenek, belül pedig rakvák ... minden undokságokkal.» (Máté XXIII.)

Milyen ujjongással fogják látni az antiklerikális szocialisták, mikor Krisztus Spartacusai követelik majd, hogy a gazdag püspökök s érsekek térjenek vissza az apostoli szegénységbe, hogy az egyházi funkciók elvégzéséért s a hitoktatásért fizetést ne húzzanak. «Ingyen kaptátok, ingyen adjátok. Ne szereztek aranyat, se ezüstöt, se pénzt a ti erszényetekbe.» (Máté X. 8, 9.) Mennyi ruha s cipő fog a szegények közt kiosztatni. «Ne szereztek se két ruhát, se sarut». (Ugyanott.)

Sok szociológus jósolja a család intézményének közeli kimúlását; annak az intézménynek, mely még a rómaiaknál is oly erős volt, de amely mindinkább kezd minden gazdasági vonatkozástól mentes házassággá válni, de amely elég erős még ma is arra, hogy — Forel szavai szerint — sokszor valóságos rabló-fészekké váljék. A család bukásán mindenestre dolgozni fognak Krisztus Spartacusai. «Ne gondoljátok, hogy azért jöttem volna, hogy békességet bocsássak a földre . . . Mert jöttem, hogy azt cselekedjem, hogy a fiú az ő atyjának ellensége legyen, a leányzó az anyjának s a menyé az ő napának . . . Aki szereti atyját, vagy anyját inkább, mint engemet, nem méltó hozzám.» (Máté X. 34.)

Milyen megértéssel fogják hallani a szocialisták, mikor Krisztus Spartacusai hirdetik, hogy nem a templomba-járás s az imádság a lényege a vallásnak, hanem a felebaráti szeretet. «Nem

mindenki, aki azt mondja Uram, Uram, megyén bé a mennyországba, hanem, aki az én mennyei Atyámnak akaratát cselekszi.» (Máté VII. 21.)

«Mondom nektek, hogy a templomnál nagyobb vagy on itt. Ha tudnátok, micsoda ez: Irgalmasságot kívánok s nem áldozatot.»

Hogy fogják üldözni Krisztus Spartacusai a kongregációs s kikeresztelkedéssel szerzett érdemek jutalmazását. (Szegény Barkóczy!) «Jaj nektek képmutató írástudók s Farizeusok; mert mind a tengert, mind a földet elkerületek, hogy pogányból zsidót tegyetek.» (Máté XXIII. 15.)

S a legszigorúbb ellenséges rekvirálás veszélye semmi ahhoz képest, ami a Spartacusok részéről fogja fenyegetni a kanonoki éléskamrákat. «Ne legyetek azért szorgalmatosak, mondván: mit együnk, mit igyunk.» (Máté VI. 31.) Szóval a szocialisták sok téren örülni fognak új szövetségeseiknek, mert bizony az egyházra ráférne egy kis hamisítatlan krisztusi szellem. Mégis óvatosságot ajánlok az új Spartacusoknak. Gondoljanak Savonarolla sorsára. Az is spartacusi hajlamokkal rendelkezett s meg is gyűlt a baja az egyházi hatalmasokkal. A szocialisták csak azt sajnálhatják, hogy a zsidó banktőke elleni harcukban magukra maradnak. Na de itt majd egy kis antiszemitizmus megteszi a hatását; ezért pedig az új Spartacusok aligha mennek a szomszédba.

M—r K—n.

Végcélprogramm és átmeneti program.

A címben jelzett kétféle program különbségét ha megpróbáljuk átgondolni, úgy találjuk, hogy az nemcsak valami kvantitatív, fontossági fokokkal avagy időtartamokkal kifejezhető eltérés, hanem valami speciálisabbat jelent. Ideje tán ezt itt röviden kifejtenünk, mert az ellenkező véleményt — aktuális pártkérdésekhez fűzve — e szemle idei 1.—2. számának eme rovatában előadta *Schweitzer Pál*. Mi itt nem térünk ki az aktuális kiindulópontokra, melynek inkább lélektani, mint célkitűzés-etikai természetét a Schweitzer cikke után következő megjegyzéseiben *B. R.* vázolta, sem Schweitzer s főleg *B. R.* egyéb részletgondolataira, hanem megmaradunk a tisztán célkitűzés-etikai és -logikai problémánál: megkülönböztethető-e ésszerűen végcél- és átmeneti program?

Schweitzer szerint a végcélprogrammnak csupán azon illuzórium esetében volna értelme, ha a történés csupán a programfelállító akaratától s az időtől függne. Tegyük fel, hogy így van; hát ekkor milyen is volna az a végcélprogramm? A és β , amely közel jövőben kerül megvalósításra, az átmeneti program, χ és δ , amely távoli jövőben kerül megvalósításra, végcélprogramm.» Vagy legfeljebb akkorra tesszük egyik pont realizálását,

mikorra a másikéből fakadt egyensúlyzavar elsimult. Ennyi volna a különbség átmeneti és végcélprogramm közt.

És most kérdezzük meg az elvhű szocialistát, akinek számára valóban szinte csak programja s az idő létezik: vajjon igazán ez-e a különbség a végcél, a termelés szocializálása és az átmeneti célok, például a nyolcórás munkaidő, vagy a kötelező, ingyenes, világi iskoláztatás közt? Dehogyan is! Ezek, legalább elgondolás szerint, mind csak *eszközök* az igazi szocialista *cél* megvalósítására. Persze hogy ehhez az elgondoláshoz szó fér. Először is az átmeneti programmpontok, melyek a munkásság jólétét, értelmét, hatalmát hivatják növelni, rokonszenvesek a munkásnak szocialista végcél nélkül is. De ez csak azt jelenti, hogy van értékük anélkül is és *nem hogy ne volnának annak eszközei*. Tudományos könyvet olvashatók okulás céljából, ha olvasása esetleg gyönyörködtet is. Továbbá lehet mondani, hogy a termelés szocializálása sem végcél, mert utána éppen nem számítanak a társadalom elhalására, hanem inkább életének fellendülésére, ahol az új helyzetek, tehát célok légiója fog felmerülni. De abszolút végcélról, nem számítva talán a boldogság, fejlődés általános irányelveit, nem is lehet szó. A szocialista cél végcél abban a nem abszolút, de nagyon is reális és jelentésteremtő értelemben, hogy a társadalmi rend mélyreható megváltoztatása, *egy új korszak megnyitója*. Éppígy végcél az az individuál-szocialista társadalom, melyet a radikalizmus, pregnánsabban jelesül a georgeizmus igyekszik elérni. Es itt felelhetünk Schweitzer főérvére, hogy t. i. a valóságban semmilyen érteleme sem volna a végcélnek, mert a programon s az időn kívül mindenféle más tényező is hat. Nos hát, a Schweitzer-féle tíz év—húsz éven megforduló végcélról e tény valóban elveszi az amúgy is sovány értelmet, de nem a helyes definiált végcélról. Mert az ilyen végcél kell hogy valami az életet s a kort valóban mélyen jellemző tendenciára támaszkodjék, mely, ha csak valami nagy kozmikus vagy földrajzi változás be nem avatkozik, nem hagyja a célkitűzőt öt év múlva faképnél. Igaz, a dolgok kellő ismeretének hiánya, az elhamarkodott ítélet sok csalódást hozhat létre — így talán éppen a dogmatikus szocialistánál —, de ez *a végcél eseti és nem immanens gyengéje*. A kommunizmustól fázó georgeista nem lehet abszolúte biztos az igazában, de legalább is valószínűnek tartja, nem mondja cinikusan: «próbáljuk mondjuk így, ha így nem lesz jó, amúgy», mert ő igenis tud amellet érvelni, hogy *így* lesz jó, ha nem is tartja magát csálhatatlannak. Elvégre a kritikus túljutott nemcsak a dogmatikuson, hanem a szkeptikuson is!

Végcélprogrammom tehát oly nagyfontosságú berendezkedés, mely általános irányelveimnek szerintem megfelel és az értük való cselekvéseimbe *nyugvópontot hoz, egy rendszer lezárását, új orientáció előkészítését*. Atmeneti programm részben a *végcélprogramm megvalósításának eszköze, részben lehet általános irányelveimnek közvetlen, de alárendelt körű emanációja*. Mint-

hogy minden végcél relatív (nem abszolút, de nem is illuzórius), az átmeneti célok is tekinthetők végcéloknak a hozzájuk szabott eszközökhöz viszonyítva s i. t. Sem a fontosság, sem másik irányban az időszerűség nem adja a végcél s az átmeneti program különbségét, hanem *az a szerep, melyet a cselekvési szervezetben betöltenek.*

Kolnai Aurél.

Az erdélyi kérdés külföldön.

A lausanne-i *La Revue Politique Internationale* legutóbb érkezett számában *Guy de Roquencourt* így ír:

«Ha van vidéke Magyarországnak, amelynek ősrégi a törtérelája, amely magán viseli az ódon patinát, földidézvén a múltat, a nemzeti élet századait, a hajdani dicsőséget, mindazt amit a nemzetek tisztelnek, az emlékeket, melyek a nemzeti öntudat alapját alkotják: ez bizonyára Erdély. Erdélybe kell menni, hogy a magyar nép lelkét és történelmét megismerjük s történelmi emlékei láttára nyomon követhetjük a honfoglalás első napjaitól kezdve a magyarok népének életét, küzdelmeit, múltját, korszakról-korszakra. Erdély, hogy úgy mondjuk, a magyar történelmi nemzeti parkja.»

Majd rátér Erdély földrajzának ismertetésére, kiemelően foglalkozik annak természetadta bástyaszerépével, mely a múltban oly sok szolgálatot tett a nyugati civilizációnak.

Ezek után széles alapon s meglepő tájékozottsággal tárgyalja Erdély történelmét, a «három nemzet», magyarok, székelyek és szászok helyzetét és egymáshoz való viszonyát a múltban, bőségesen idézve törvényekből és királyi ediktumokból. A székelyeket így jellemzi: bátor emberek, nemes viseletűek, fukarok, agyafűrtak akárcsak egy normandiai, elevenvérűek, kevészavúak.

Külön fejezetben foglalkozik a románokkal. Tanulmányának ezt a részét *Guy de Roquencourt* így kezdi: A román propaganda, hogy Erdély birtokára való igényeit támogassa, a magyar honfoglalást megelőző időkre tér vissza, tudniillik a római korszakra. Ilyen alapon Olaszország magának követelhetné Julius Caesar egész Galliáját. Majd foglalkozik a román nép letelepedésének problémájával s nem fogadja el azt az álláspontot, hogy a románok a rómaiak ivadékai, mert akkor az emberi civilizáció fejlődéstörvényei értelmében a honfoglaló magyaroknak föl kellett volna venniök az övékénél összehasonlíthatlanul magasabb római kultúrát. Az igazság az — mondja *de Roquencourt* — hogy a románok a Keletről jövő nyomás elől mintegy két évszázaddal a magyarok bejövetele után menekültek a gyérnépességű Erdélybe, hol tárt karokra találtak.

A román népesség és ethnikai megoszlása című fejezet megvéről-megyére haladó terjedelmes statisztikai adatokkal vizsgálja a néprajzi viszonyokat a Tisza balpartján, a Tisza és Maros

közén és a Királyhágón túl, megemlítvén, hogy a románság nem szeret a városokban elhelyezkedni, így a 60,000 lakosú Kolozsvárott mindössze 7500 a románok száma, a 34,000 léleknyi Nagyszében pedig 10,000. *Az ország* (t. i. Erdély) *jellege tisztán és kizárólag magyar.* (Le caractére du pays est nettement et exclusivement magyar.)

Az utolsó fejezet összefoglalja a tanulmány fejtegetéseit s egyebek közt a következőket mondja: az előbbieken bebizonyítottuk, hogy Erdély nemcsak mindig magyar volt, hanem a liberális magyarság Piemontja, citadellája az osztrák ármánykodás ellen, francia királyok szövetségese hazájuk súlyos és szerencsétlen napjaiban. Ethnografiai szempontból sem kizárólag román terület, mert a kevésbé művelt másfélmilliónyi románnal egy milliónyi műveltebb magyar és 300,000 szász áll szemben.

Guy de Roquencourt tanulmánya alapján arra az eredményre jut, hogy a békekongresszusra kell bízni az erdélyi kérdés eldöntését «a nemzetközi igazságosság új elvei értelmében».

Kár, hogy az érdekes és mindvégig tárgyilagos tanulmány írója nem vizsgálta a kérdés *gazdasági* oldalát is, hogy Erdély és a szűkebb értelemben vett Magyarország ezeréves kapcsolata nemcsak a történelmi és területi egységesség, hanem a gazdasági egymásraultaltság következménye is. Mindezek tudatában Magyarország nyugodtan várhatja a békekonferencia döntését. A demokratikus Népköztársaságnak nincs mit félnie az igazságtól!

Fábián Ferenc.

Női választójog.

A legutolsó angol választások eredményét sokan a női választójoggal magyarázzák. Részletes tudósításaink nincsenek még a szavazatok elosztásáról, de az bizonyos, hogy nagy általánosságban, — aminthogy előre látható volt, — a nők úgy szavaztak, mint a férfiak.

A suffragettek küzdelmei eredményeképpen a nők a háború folyamán kaptak választójogot. Nem azért, mert meggyőződésből küzdöttek — a háború ellen, hanem mert éppen olyan mértékben voltak konzervatívok és militaristák, mint arra az angol kormánynak a háború folytatásához szüksége volt. Az amerikai nők is megalkották 1915-ben a nők békepártját és mikor háborút indított a kormány, az asszonyok nagy tömege — segített a rekrutálásnál.

Egyesek a női választójogtól csodálatos hatásokat várnak; ennek a várákozásnak komoly alapja nincs. Mindenütt, ahol megkapták a nők a választójogot, fejlődött a demokrácia, abba az irányba, amely irányba megindult. Forradalmi lendület, hirtelen változást, — sőt még észrevehető fejlődési fokozatot sem jelentett.

Igaz, hogy az angol nők közül csak a 30 évnél idősebbek választók. Ezek nagy részének nem volt alkalmuk politikai gyűléseken résztvenni, tudatlanságuk azok rovására írható, akik a női választójog ellenesei voltak és nem törődtek az asszonyok politikai nevelésével. Az, hogy egy nőt választottak csupán képviselőnek, annak a következménye, hogy a jelöltek úgyszólván a tizenkettedik órában léptek fel, s nem volt elég idő az agitációra.

A német választások eredménye 34 női képviselő. Köztük a párt-elosztás nagyjából megfelel az egész birodalmi gyűlés pártarányának, ahol a többségi szociáldemokrata párt dominál.

A háború folyamán jobban látszott, mint egyébként, mennyire nem tudja magát a nagy tömeg asszonya, anyai érzése ellenére, függetleníteni a hozzátartozó férfiak politikai befolyásától. Többen, akik a női választókat tapasztalatgyűjtés szempontjából figyelik, konstatálták, hogy a feleség úgy szavaz, mint a férje, a leány, mint az apja. A német nők nagy többsége a háborús elfoglaltságnak éppen úgy szolgálatába állott, mint a férfiak. Bármenyire várnak egyes idealisták különleges eredményeket a női szavazatoktól, azt mutatja a tapasztalat, hogy a nő is osztályhelyezete és érdeke szerint fogja fel a politikát és nem áll fölte sem általános emberi, sem női szempontból.

Vannak ugyan különleges női érdekek, női szempontok, de ezek nem tudnak az osztályok fölé emelkedni; ezek az érdekek dolgozó és nem dolgozó asszonyoknál soha sem lesznek közösek. Érthetőek azok a küzdelmek, melyeket a női választójogot programjukba fölvetett pártok folytattak a cenzusos, vagyonhoz vagy tanulási kiváltságokhoz kötött női választójog ellen.

Nagyon időszerű, hogy a demokratikus fejlődés első lépcsőjét megtett országok állampolgárrá deklarálták választójogi törvényeikben a nőt. *Most azonban hátra van a nagyobb politikai munka:* az extenzív — csupán jogért küzdő — agitáció eredményeit elmélyíteni, intenzívvé tenni. Mindenütt, ahol a női választójog eszközeivel a demokrácia intézményeit akarják megszilárdítani, fel kell rázni a politikailag közömbös asszonyokat. Meg kell tanítani őket arra, hogy minden, ami elnyomásukat, nyomorúságukat, bánatukat okozta, — rossz lakásviszonyok, élelmszer-drágaság, háború, — mind politika és tőlük függ, hogy ez megváltozzék.

Fontos, hogy a nők szava a parlamentben is érvényesüljön, de talán még sokkal nagyobb annak a jelentősége, hogy a társadalmi élet minden terén (községi ügyben, iskolaügyben, szociálpolitikában) legyen befolyásuk, hogy felismerjék osztályérdekeiket és a politikai törekvéseikkel javíthassák meg asszonyi és emberi sorsukat.

Hacker Boriska.

Szemere Bertalan költeménye a magyarországi népfajok szövetségéről.

Szemere Bertalannak, az 1849-diki miniszterelnöknek egyik főszeméje volt, hogy minden lehető meg kell tennünk a nemzeti-ségek kielégítésére és szövetségésítésére. 1856-ban Parisban erről költeményt is írt, melyet maga lefordított németre. Az új kor, az új nemzet éneke lehetne — jegyzi meg. Óhajtotta, hogy oláhra és tóra is lefordítsák. Néhány versszakot idézünk e költeményből, melynek ma külön is aktualitása lehetne.

Új szövetség éneke.

Fogjunk kezet mint testvérek, Akik lakjuk e szép hazát, Magyar, Német, Román és Szláv Legyünk együtt mint jó barát. Kölsük el mint <i>úrvacsorát</i> .	És szegjük meg hó kenyérét, (az áldott honnak) És igyuk meg arany borát, S új frigyünknek szent jeléül
--	---

Magyar hajdan hódítgattál? Elmúlt annak régi kora, Mégváltója a népeknek Légy, mint valál rég, ostora.	S átkozzuk meg száz átokkal Kik a múltat emlegetik S harcainkat, viszályinkat Örökre el nem feledik.
---	---

Most nem a rög, az elv a fő,
Uj a kor, bár ó a világ,
A négy faj közt első az lesz,
Melynek műve a szabadság.

R. F.

Lógósok apotheozisa.

Csak a tömeglélek ismerői értelmezhetik helyesen október harmincegyedikének azt a felejthetetlen jelenetét, mikor egy fiatalember kiállott az Astoria erkélyére s büszkén jelentette ki, hogy ő többszörös katonaszökevény, mit a tömeg — mely jórészben harcteret jártakból állott — zúgó tapssal honorált. Akkor még kétségtelenül volt is bizonyos vakmerőség ebben az őszinteségekben, hisz a forradalom sikere még korántsem volt biztos s a sokszoros dezertort harmadnapra statarialiter agyonlőhették volna.

Azóta a forradalom diadalmasan elpihent, a szoldateszka, a militarizmus megbukott, a hadból hazatértek felejteni iparkodnak álomlő szenvedéseiket: de az Astoriáról elhangzott «büszkén mondom, hogy katonaszökevény vagyok» exklamációnak azóta

sok mása támadt. Lepedőnyi plakátok hirdetik városszerte, hogy ebben vagy abban a hetilapban sokszorosan edzett, kipróbált katonaszökevények fogják nyilvánosságra hozni e téren véghezvitt vitézi tetteiket.

Epizlésű embernek az ilyen emlékiratok, az ilyen megfordított háryjánoskodás semmiképen sem lehet szimpatikus. Tíz millió ember hullott el a különböző lövészárkokban, milliók, kik azelőtt a boldogság átlagát élvezték, lettek szerencsétlen rokkantak, árvák, koldustarisznyások. Nagytudományú, lelkes és kitűnő férfiak vesztek el — hogy csak a magunk fájdalomából említsünk párat: *Désy Zoltán, Marschan Géza, Bányai Elemér* — mert ki akarták venni a részüket a világot megkönnyeztető szenvedésből, vagy egyszerűen csak azért, mert idegenek voltak tőlük azok a fífikák és tojástáncok, melyek árán egyik folyóirat most katonaszökevényi memoárokat hoz. És nem szabad elfelejteni, hogy az emberanyagpótlás kvótaszorúsége következtében *minden katonaszökevény helyébe egy másik embernek, esetleg éppen egy Zurbolynak kellett elpusztulnia.*

Teljes tisztelettel adózunk azoknak, akik — mint a nazarénusok — antimilitarizmusukból levonták a végső konzekvenciát: vonakodtak fegyvert fogni, gyilkolni, bár az engedelmesség-megtadadásért őket a «hóhérrállam» halállal büntette. De az élethez való görcsös ragaszkodás állati ösztöne, bár kétségtelenül érthető, nem olyasmi, amiért valakinek dicsekvésre volna oka.

Ha antimilitaristák is vagyunk, az ily visszataszító jelenség láttára tiszteletünknek és kegyeletünknek kell kifejezést adnunk az iránt a sok százezer hős iránt, kik készek voltak életüket kockára tenni valami olyasmiért, amiről e memoárirónak halvány sejtelme sincs: egy eszméért. *Fábián Ferenc.*

Kepler Borbála és egy pesti diáklány.

Egy budapesti magániskolában, hová különösen lipótvárosi családok küldik serdülő leányaikat, az egyik tizenötéves növendék a következő írásbeli feladatot kapta: Kepler Borbála lelki fotográfiája, *Mádách: Az ember tragédiája* nyomán. Tudvalévő, hogy Borbála (Éva) kitűnő férjét, Keplert (Ádám) a léhűtő udvaroncokkal egymás után megcsalja s a lombikjaiba és kutatásaiba elmélyedt tudóstól a híres és — kivált nőgyűlölők által — annyiszor emlegetett *Jó éjt! Reggelre ne feledd a pénzt!* szavakkal búcsúzik, hogy szeretői egyikénél keressen vigasztalást.

Dolgozatában a kislány többek közt ezeket írta: «Bár sok Keplerné-féle hölgy van a világon, ő mégis nagyszerű, egyetlen a maga nemében! Sok olyan tulajdonsága van, melyeket az asszonyokban egyesek megvetendőknek találnak, de mások imádják ezeket az úgynevezett «rossz oldalakat», persze leginkább azok,

akik ki tudják használni és élvezni!!! Kepler Borbála szép volt és fiatal! Szerette az élvezeteket, imádta, ha elegánsabb, szebb és feltűnőbb lehetett barátnőinél és rajongott érte, ha csodálták. Persze ezekkel a tulajdonságokkal nagyon nehéz lehetett neki tisztességes életet élni olyan ember oldalán, mint az ő férje volt. Tanár!! könyvmoly!! csillagász!! tudós!! Én megbocsájtok szegény Kepler Borbálának, ... megértem őt, hogy nem tudott ellenállni a sima modorú, ravasz udvaroncok csábításainak!» A dolgozat befejezése a következő: «... Bájos mosollyal sietett egy kis elrejtett lugas felé, ahol egy szerelmes udvaronc karjai között akarta eltölteni a csábos, holdvilágos éjszakát. Az éj messé csendességét Keplerné félelmet lihegő hangjai hatották át. Védekezett és tiltakozott! Az udvaronc férje megöletését követelte tőle. Ezt már nem akarta az asszonyka, nem mintha visszariadt volna a bűn tudatától, hanem mert nem vállalta a súlyos következmények elviselését és mikor a férfi avval fenyegette, hogy elhagyja, könnyedén vállat vont és azt gondolta, ami ilyen esetekben rendszerint megvigasztalta: Van még elég férfi a világon!»¹

Ez nemcsak Kepler Borbálának, hanem egyúttal egy budapesti tizenöt éves «úri leány»-nak a lelki fotográfiája is. Sajnos, nincs meghatalmazásunk arra, hogy ennek az intézetnek nevét is közölve melegen ajánljuk figyelmébe mindazoknak a szülőknek, kiknek nem eléggé jók a nyilvános iskolák.

Annyi bizonyos, hogy a fönti reményteljes fiatal hölgy e magánintézetben semmi rosszat sem fog tanulni. Neki már kevés tanulnivalója van e téren.

Fábián Ferenc.

A magyar kultúra mint bazilika.

Valamely boulevard-lap (nem emlékszem rá, hogy melyik) azt írta vezércikkben, hogy a magyar kultúra úgy viszonylik a cseh, délszláv és román kultúrához, mint egy bazilika egy faszindelyes kápolnához. Enyhén szólva, lehet, hogy a nemzetiségi kultúrák faszindelyes kápolnák, ellenben bizonyos, hogy a magyar kultúra nem bazilika. A nemzetiségi kultúrák ily lekicsinylése — egyebek közt — egyik oka mai súlyos politikai helyzetünknek és következménye az elfogultsággal és gyűlölettel párosult tudatlanságnak. E sorok írója már évek előtt mutatott arra, hogy nagyon szükséges volna, ha a magyarság sürgősen revízió alá venné a cseh kulturális erejéről való nézetét. Az a nép, amely valaha oly szellemi mozgalmat indított meg, mint a huszitizmus és mely ma az írni-olvasni tudás, földművelés és ipar tekintetében oly kétségtelenül messze felülmúl bennünket, nem állhat kultú-

¹ Minthogy az olvasó esetleg kételkedve fogadja ezt az idézetet, ki kell jelentenünk, hogy nem misztifikáció, hanem tényleg idézet egy iskoláslány dolgozatából. — Szerk.

rális tekintetben oly mélyen alattunk. A délszlávokat sincs okunk lenézni. A 17. században olyan műköltészetük, a 19. században pedig oly csodálatos népköltészetük volt, melyhez hasonlóval nem dicsekedhetünk. Az a haladás, melyet a szerb kultúra a török fölszabadulás óta tett, a legbiztatóbb jel lehet bármely nép jövőjére nézve.

Ugyanebbe a kategóriába tartozik *Az Est*-nek alábbi híre február 1-ről:

«Cseh költőt ünnepelnek a cseh szlovákok. Az öreg, tisztességben megöszült *Pressburger Zeitung*, amely kénytelen szemhunyorítás nélkül közzétenni hasábjain Barreca Riccardo olasz ezredesnek, a pozsonyi katonai parancsnoknak, mindenféle renddelkezését, kis meghívót közöl egyik minapi számában olyan ártatlanul és magától értetődően, mint ahogy azelőtt a pozsonyi dalárda hangversenyének hirdetését közölte. A meghívó szerint február 2-án délután hat órakor a «Cseh-szlovák minisztérium» (a volt hadtestparancsnokság) nagytermében ünnepség lesz Hvradoszlav (így!) cseh költő hetvenedik születésnapja alkalmából. Öt korona a beléptidj és a kimondhatatlan nevű költő tisztelőit arra kéri az ünnepi bizottság, hogy lehetőleg nemzeti viseletben jelenjenek meg.»

Ez a kimondhatatlan nevű költő: Hviezdoslav, polgári néven Országh Pál, tót költő, kiről fönti cikk írója, ha ugyan szokott és tud olvasni, a Heinrich-féle *Egyetemes Irodalomtörténet*-ben olvashatta volna, hogy a legkiválóbb tót versköltő, ki valaha élt és hogy egyebek közt Madách *Ember tragédia*-ját és Petőfi és Arany verseit fordította tótra. Viszont e költőkről és műveikről fölvilágosítást adhat bármely lap szerkesztősege, esetleg még *Az Est*-é is.

B. R.

KÖNYVISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

A bolsevik társadalmi szervezet. (*Bucharin Nikoláj: A kommunisták programja. Ford. Rudnyánszky Endre. Budapest 1918. 120 l.*)

Megismerésre szomjas sóvár lélekkel nézünk az orosz szfinksz felé: mi történik Kelet-Európa misztikus földjén, ahol először sikerült a proletariátusnak a hatalmat megszereznie s kísérletet tenni az utópia megvalósítására. Hogyan tette ezt, hogyan szervezte meg a szocializmus államát? Feleletül erre az izgató kérdésre csak a reakciós európai lapok nyilvánvaló hazug rémhistóriáit kapjuk. Az orosz szfinksz hallgat, vagy szava nem ér el hozzánk, s az orosz berendezkedésről még halvány képet is alig nyerhetünk.

Örömmel kell üdvözölnünk magyar fordításban tehát *Bucharin* könyvét, melyből legalább megtudjuk azt, hogy mit *akarnak* csinálni Oroszország bolsevik urai.

1. A bolsevik államszerkezet alapelve a jelenlegi államhatalom teljes megsemmisítése, minden hatalomnak a szervezett proletariátus kezében való egyesítése.

Ezt a célt szolgálja a mai állam két alapja: a parlamentarizmus és a bürokrácia helyébe megalkotott szovjet-szervezet. E szervezetnek kettős szerepe van. Törvényhozó és végrehajtó hatalom is egyben. Mint törvényhozó hatalom abban különbözik a parlamentarizmustól, hogy a munkásságnak osztályképviselője, amennyiben a választói jogból ki van zárva nemcsak minden burzsoá, de még az egészen kispolgárok is, mindenki, aki mást dolgoztat, tehát értéktöbbletet élvez.

Mint végrehajtó hatalmat nagyszerűen alkalmassá teszi a proletariátus önkormányzatát a burzsoá állam bürokráciájával szemben a szovjetek lépcsőzetes felépülése. A legkisebb falunak megvan a maga kormányzó szovjetje, a faluk szovjetjéből megalakul a kerületi, a kerületi szovjetekből a kormányzósági, a kormányzósági szovjetekből a központi szovjet, melynek végrehajtó bizottsága Oroszország legfelsőbb fóruma. Ily módon a legfelsőbb kormányzati hatalom gyökereivel legmélyebben a népbe nyúlik, mint Bucharin mondja: «A tanácsköztársaság, e megtestesült diktatúrája a néptömegeknek, nem élhet egy percig sem, ha elszakad a tömegetől.» A bolsevik felfogás szerint csakis ez a szervezet alkalmas a proletariátus érdekében való cselekvésre, «mert a parlamentarizmus mellett a burzsoázia jutna hatalomra».

2. A szovjetállam felfogása az emberi jogokról: «Szabadság a munkásosztálynak és a földetlen parasztságnak, béklyó a burzsoázia számára.» Ebben a mondatban benne van mindaz, amit az orosz proletárdiktatúráról annyiszor és olyannyira kiszínezve hallottunk. A bolsevikiek öntudatosan hirdetik, hogy ők a proletárdiktatúra átmeneti

ideje alatt igenis el akarnak nyomni minden olyan törekvést, amely az ő céljaikkal ellenkezik, ezért nemcsak a burzsoá sajtót, hanem a velük nem egy nézetet valló szocialista pártok (mensevikiek, jobboldali szociálforradalmárok) szellemi megnyilvánulásait legerőteljesebben elnyomják, nem riadnak vissza olyan embereknek bebörtönzésétől sem, akik a cárizmus felfogató uralma alatt a szocializmusnak és a demokráciának önfeláldozó harcosai voltak. Bucharin szerint ezek a legveszedelmesebb ellenségei a kommunista társadalomnak, mert a leg-harciasabb eszközöktől sem riadnak vissza a bolsevikiek elleni küzdelemben és támogatják is Bucharin szerint odaadón a burzsoá társadalmat. «A múltjukért köszönet nekik, na de ha ma miben sem különböznek a fekete banditáktól, úgy bukjanak azokkal együtt.»

3. A kommunista átalakulás legnagyobb jelentőségű pontja a gazdasági szervezet átalakulása. E tekintetben a bolsevikiek programja a bankok azonnali nacionalizálására, az ipari fejlődésnek a nagyüzemű koncentráció irányába való hajtása és a szindikátusokba koncentrált nagyiparnak a munkásosztály által való kisajátítása. A kommunisták az állam által kisajátított bankokat egy nagy állami népbankban kívánják egyesíteni, amely az egész gazdasági életnek központi szervévé válik. A bankok nacionalizásával egyben már a munkásállam birtokába jutott a finánctóke kezében volt orosz iparnak túlnyomó része is. Az ipar szocializálása azonban csak fokozatosan vihető keresztül. Csak a szindikált nagyipar kisajátítása után kerülhet sor az egyéb ipari üzemek kisajátítására. Azonban az ipari koncentráció megszervezését nem kívánják a burzsoá osztályra bízni, mint Bucharin szerint a mensevikiek és jobbpárti szociálforradalmárok teszik, hanem a munkások által kívánják végrehajtatni, és ehhez leg-hatalmasabb lépésnek a bankok és nagytermelés nacionalizálását tartják.

A nacionalizálást óhajtják végbeinni az agrárpolitika terén is. Hosszasabban magyarázza Bucharin, hogy a föld szétosztása, földműves kispolgárok teremtése mennyire nem jó, és hogy a kommunista társadalmi rend mellőzhetetlen feltétele a földnek társadalmi megművelése. Ezért a kisparaszterek által birtokba vett föld nacionalizálását úgy óhajtják keresztülvinni, hogy nagy mezőgazdasági kommunöket — termelő szövetkezeteket — kívánnak teremteni és minden erővel propagálni igyekeznek a szövetkezeti termelés gondolatát, mert a föld társadalmi megművelésével valósággá válik a közös földtulajdon.

4. Nem kevésbé nagyjelentőségű a gazdasági igazgatás megszervezése. A bolsevikiek az ipar igazgatását a munkásokkal akarják végrehajtatni.

Ez a következőképpen történik: A gyár felett munkásai veszik át a felügyeletet. A gyári üzem szellemi vezetőit megtartják mindaddig, míg a kultúra demokratizálása révén helyükbe megfelelő egyéneket nem tudnak állítani a munkásosztályból. Azonban a munkások szigorúan ellenőrzik tevékenységüket. A helyi felügyeletnek egy központi felügyeletben kapcsolódnak össze: ez a szakszervezet, amely eddig a munkásság harci szervezete volt, most pedig a gyáriparosság központi igazgató szervévé válik. Szükséges azonban a különböző iparágak egybekapcsolása, hisz enélkül termelési összhang nincs. E célt szolgálják a «népgazdaság tanácsai», melyek helyenként, kerületenként a politikai szovjetek mintájára létesülnek s a «Népgazdaság Legfőbb Tanácsa»-ban egyesülnek. A Népgazdaság Legfőbb Tanácsa tehát a

gazdasági igazgatás központi szerve, amelyből a náluk az egyes kerületi, helyi, népgazdasági tanácsokban, valamint az egyes központokon — szakszervezetekhez, — ezektől pedig az egyes üzemi szervezetekben és így tovább minden egyes munkáshoz futnak.

Nem elég azonban a munka szervezetét felépíteni. Biztosítani kell azt is, hogy a munka folyjon. Ezt a szovjetek köztársasága a munkakényszer behozatalával kívánja elérni. Csak a dolgozók kapnak élelmiszerutalványokat. Rá vannak tehát kényszerítve a kapitalisták, a jómódúak is arra, hogy «a köz javára dolgozzanak». Egyben ezzel vélik megakadályozni a kapitalisták sabotage-át is. A munkakényszer azonban nemcsak azt jelenti, hogy mindenki épen csak hogy dolgozni kénytelen. A proletárdiktatúra olyan munkakényszerrel állít fel, hogy a munkaképes egyéneket számontartja s kényszeríti őket, hogy azt a munkát végezzék, amelyet, mint a társadalomra hasznosat, a Népgazdaság Tanácsa számukra kijelöl. Ha tehát Szibériában új bányák feltárására mérnök-szakemberek kellenek, a Népgazdaság Tanácsának ércügyi vagy hegyi osztálya megrendelő levelet állít ki mérnökökről. A munkásszámontartó osztály a szaknévsorokat átvizsgálva, megtalálja a szükséges egyéneket, akik kötelesek odamenni, ahova a fentebb említett osztályok küldik őket.

5. A termékek szétosztása a kereskedelem kikapcsolásával történik. A bolsevikiek a kereskedői hasznot uzsora haszonnak deklarálják s a kereskedelem helyébe a fogyasztói kommunóket — fogyasztási szövetkezeteket — léptetik. Szigorúan számba kell venni a termelt javak mennyiségét s azokat a fogyasztó kommunóknak szétosztani. «Nem vissza a magánkereskedelemhez, vagyis a szabad rabláshoz, hanem előre a termékek pontos, tervszerű szétosztásához a munkásszervezetek által.»

A termékek szétosztásának megkönnyítésére célszerű az energiafecsérléssel járó és háztartási gazdálkodásnak a társadalmival való felcserélése.

A lakáskérdés megvalósítása a házak köztulajdonba vételével, s a rendelkezésre álló lakások igazságos szétosztásával.

6. A kommunista társadalom fegyelmet kíván a munkásoktól. Nem kapitalisták többé az urai a munkásoknak, hanem önmaguk s saját érdekük a munkafegyelemhez alkalmazkodni.

7. A pénzügyi program: A pénz kiküszöbölése. A pénz, az áruk megszerzésére szolgáló jegy. Ha a társadalom nem árut termel, szükségtelen a pénz. Átmenetileg azonban szüksége van a munkásállamnak a pénzre. Ezt előteremtendő, a vagyonosokra súlyosodó adókhoz kell nyúlni. Megengedhető az is, hogy a szovjetek sarcot vessenek ki a burzsoákra. Egyszersmind azonban meg kell tenni a lépéseket a pénzrendszernek általános megsemmisítéséhez.

8. A külkereskedelem államosíttatik.

9. A kultúra fejlesztésére rendkívüli gondot fordít a munkásállam. A proletariátus felszabadítása csakis lelki felszabadítással lehetséges. A kultúra ne legyen a vagyonosok monopóliuma, hanem legyen közkinccs.

A vallás ellen, mint a szellem lenyűgözője ellen harcol a kommunista állam, de nem erőszakkal. Keresztülviszi mindenképen az egyház és állam szétválasztását, az egyház száműzését az iskolából.

10. A munkásállamnak intézményei védelmére szüksége van had-

seregre. Ez a szocializmus vörös hadserege lesz s a proletariátus általános felfegyverzésével létesül.

11. A bolsevikiek nemzetiségi politikája a különböző nemzetiségi proletárok testvéri szövetezése. A bolsevikiek vallják a dolgozó osztályok önrendelkezési jogát, de nem a nemzetekét, ha ez alatt a munkásokat és a burzsoákat együtt értik.

12. A külföldi államokhoz való viszonyát a munkásállamnak a nemzetközi forradalom szempontja határozza meg. Az orosz szovjet köztársaság támogat minden a burzsoázia ellen irányuló forradalmi mozgalmat, mert az «imperialista» kormányok fegyveres felkeléssel való elkergetése és a tanácsok nemzetközi köztársaságának szervezésén vezet az út a proletariátus nemzetközi diktatúrájához.

13. A kommunisták mint politikai párt élesen elkülönítik magukat a szociáldemokrata pártoktól, melyeket hitvány árulóknak, vagy legjobban esetben cselekedni nem merő szájas ellenzéknek tartanak. A kommunisták jelszava a közvetlen akció: ki az utcára fegyverrel és szétrombolni a burzsoá állam egész épületét.

A bolsevizmusnak minden kétségen kívül óriási érdeme, hogy a túlnyomóan kritikai jellegű szocializmusnak pozitív tartalmat ad. Az ötletszerű módon reformokkal dolgozó s reformeri minőségében politikai s gazdasági végcélprogramot nélkülöző szociáldemokráciával szemben következetes politikai és gazdasági célokat tűz ki. Természetesen nagyon kevésbé ellenőrizhető, miképpen viszik keresztül a programként lefektetett elveket. Valószínűen nagyon sok kompromisszummal (agrárkérdést). Azonban — habár fel kell tételeznünk sokszor eltérést a programúitól — mégis némi képet nyerünk a bolsevik társadalmi berendezkedésről s közelebb jutunk az orosz szfinksz problémájának nyitjához.

K. L.

A hatalom szociológiájáról és etikájáról. (Alfred Vierkant: *Machtverhältnis und Machtmoral. Philosophische Vorträge, veröffentlicht von der Kantgesellschaft, Nr. 13. Berlin: Reuther & Reichard 1916. 64 l. Ara 1.60 M.*)

A hatalmi viszonyok óriási eltolódásainak mai napjaiban, a hatalom etizálására törő új világrend küszöbén fokozott érdeklődésre tarthat számot a négyíves kis kötet, amelyben a szociálpszichológia egyik legmélyebben járó művének: a *Naturvölker und Kulturvölker*-nek szerzője vázolja mesteri módon a hatalom társadalmi szerepét, alkalmazás módjának szociális és etikai jelentőségét.

Hatalmi viszonyról két értelemben beszélhetünk; a bővebb értelemben mindenütt, «ahol egyáltalában hatalom van, vagy ahol hatalmi eszközök alkalmaztatnak», szűkebb értelemben, ahol valamely részről megvan «az akarat, a hatalmat a saját előnyére használni fel, vagy akaratát tekintet nélkül keresztülvinni, az idegen személyek vagy magasabb eszmék előtti meghajlás helyett». (7. l.) *A hatalom felhasználását* jellemzi, hogy először csak a legkivételesebb esetekben teljesen vakon és korlátlanul, rendszerint azonban bizonyos, jog és erkölcs (*Sitte*) által szabályozott formák között történik; másodsor, hogy ezen tág határokon belül a hatalmi kény s kedv szabadon és kíméletlenül sáfár-

kodhatik; végül a hatalomnak az általa elnyomottak részéről való korlátlan csodálata és imádata, egyszerűen ezeknek hozzá való teljes alkalmazkodása, amelynek meglazulása máris a hatalmi viszonyok eltolódására vagy legalább is ennek gyors bekövetkezésére figyelmeztet.

A hatalmi viszonyoknak Vierkant két elméletét különbözteti meg: a naturalisztikus és az idealisztikus. (Mi azt hisszük, ép annyi joggal és még több nyíltsággal — féltudományos- és tudományosnak nevezhetnők őket.) A hatalomra vonatkozó két főkérdés ez: mi a hatalom alapja vagy oka? és: «mi a hatalom értelme, erkölcsi tartalma?» (13. 1.) A naturalizmus szerint (ez alatt azt az irányzatot kell érteni, amelyet primitív formájában a tények: az adott társadalmi rend teljes, gondolatnélküli elfogadása, fejlett alakjában a «természet», a könyörtelen kiválogatódás, a harc határtalan bámulata és-igenlése jellemez) a hatalom alapja egyszerűen az erőszak, értelme és szankciója pedig önmagában van. Az első kérdésre adott felelet, ha nem is alapjában hibás, de végzetesen leegyszerűsített: az engedelmességet csak kisebb részben okozza az erőszaktól való félelem, nagyjából egy speciális emberi diszpozíció a befolyásoltathatóságra és behódolásra, amelyet gyakran hasznossági motívumok is támogatnak s így a hatalom lényege «egy idegen lélek uralma a lélekben, a személyiségnek mintegy idegenné alakítása a tekintély nyomása alatt». (17. 1.) A hatalmi viszonyt egyébként az erőszak-viszonytól már említett szabályozottsága is megkülönbözteti. Ami azután a második kérdést illeti, ez korántsem oly egyszerű, mint ahogy a naturalizmus beállítja. Szerző az igazságosság fogalmának kettősségéhez (mint a meglévő jogrend szigorú alkalmazása: formai, mint a meglévő jogrendnek az absztrakt igazságossági normával való megegyezése: tartalmi igazságosság) kapcsolva kétféle erkölcsöt (Moral) különböztet meg: a polgárit és személyeset. Az első az állat ösztöneinek helyettesítője, mélyen kollektív gyökerű, általános, szkematikus, merev, alapjában a hatalmon levők biztos, az egész közösség úgy-ahogy való fennmaradását biztosítja, de egyénre kevés tekintettel van, a magasabb szellemi szükségletek kifejlődését megakadályozza. Elsősorban ebben, nemkülönben osztályjellegében és erős anti-ökonómikus karakterében áll a polgári erkölcs legnagyobb minderteljesége a perszonális tökéletesítésén munkáló személyes erkölccsel szemben.

Míg a naturalizmus szempontjából, ha hatalom alatt a polgári erkölcsöt értjük, a «hatalom egyenlő joggal és erkölccsel» tétel helyes, addig a szellemi értékek primátusát hirdető praktikus idealizmus nem látja összefüggésben levőnek az élet lényeges tartalmát a hatalmi kérdéssel. Az élet kemény realitásai elől alacsonyabb fejlődési fokán önmagába fordul: ez a régebbi idealizmus, «az élet súlypontja itt az empirikus világ egy ellenlábán (Gegenstück) nyugszik, amely vagy transzcendens karakterű, egy túlvilág értelmében, vagy belső közvetlenül átélés, vagy végül — de ebben az esetben már átmeneti jelenséggel van dolgunk — mint a való világ tökéletes jövőbeli képe, mint utópia jelenik meg.» (35. 1.) Ebből a hangulatból eredetileg a hatalommal szemben való teljes közömbösség származik, utóbb átalakul azonban ennek tökéletes elismerésévé, a naív hatalomigenlés idealisztikus formájává, a meglévő viszonyok ideológiájává. De az értelmi erők kifejlődését feltartóztatlanul magával hozza ez a stádium, az introverzióból immans szükségességgel hajt ki az újjászületés: a tökéletesebb új idealizmus. «Ez az irányzat nem szorítkozik arra, hogy az idealizmussal a

tiszta szemlélődés viszonyába lépjen, hanem ki akarja azt vinni az életbe és ott érvényre juttatni. Alapgondolata az életnek principiális és teljes igenlése ... Részére a külvilág ... nem egyszerű tény, amelyet el kell ismernie az embernek és meg kell hajolnia előtte, hanem plasztikus médium, amelyet befolyásolni és alakítani lehet. Az embernek a külső világhoz való passzív alkalmazkodása mellett itt az aktív alkalmazkodás, azaz a külvilágnak az ember szükségleteihez való alkalmazása jön szóba ... Ezen irányzatnak akarata és feladata, hogy az előtte való idő naturalizmusát magába felolvassza: tanulni akar tőle és ami helyes benne, tovább képezni.» (40. 1.) «*Teoretikus feltételezése a teremtő fejlődés lehetősége ... Praktikus feltételezése ... pedig az antitradicionáliszmus uralma.*» (41. 1.) Posztulátuma a politikai-gazdasági világ, a hatalmi és harci viszonyok etizálhatósága, az egyén és közösség antagonizmusának eltüntethetősége. Im már nem fordul el a hatalomtól, hanem meg akarja azt szentelni, meg akarja teremteni az *idealisztikus hatalmi morált*, amely azt kívánja, hogy csakis értékes célokért legyen szabad, de egyszersmind kötelező a hatalmat felhasználni. «Ahol ily módon az egyes esetben az önkény mindenütt száműzetett, ott a hatalmi viszony mintegy belülről felszívódott, átalakult ugyanis részben valódi jogviszonnyá, a partnerek egyenrangú társként való elismerése értelmében, sőt részben közösségi viszony irányában, a támogatás egyetemes akarásának értelmében.» (50. 1.) Különös nyomaték esik persze az *államhatalom* használatának mikéntjére, az emberökonomiára, a represszív rendszabályoknak preventívekkel való felváltására, a személyiségnek és önértékeinek tiszteletben tartására, a naturalista megcsontosodottsággal szemben az egyéni öncélúság elismerésének minden eszközzel való kiharcolására. A külpolitikai nehézségek ugyan tisztán teoretikus szempontból is sokkal tekintélyesebbek a belpolitikaiaknál, valamely alapvető különbségről azonban itt sem lehet szó. A hatalomnak a teljesítmény értéke szerint való elosztása, egyenlő létfeltételek megadása mindenkinek, az egoisztikus értelemben vett hatalmi viszonyok kiküszöbölése teremtheti csak meg végső sorban azt a légkört, amely a szabad és megbecsült személyiség kibontakozására és kifejlődésére valóban alkalmas. Az egymással szembenálló egyéni és közösségi akaratok feloldódhatnak egy új szintézisben s ebben a kérdésben cseng ki a könyv: «osztályrésztül fog-e jutni a föderalisztikus elvnek, az emberiséget ismét új alakulatokhoz vezetni?» Az események ez esetben kivételes módon nem a túlzó optimizmusra, hanem szerencsére az ezen kérdés mögött rejtőző aggodalmas szkepticizmusra cáfoltak rá. A kis kötetből Vierkant minden kiváló tulajdonsága meglátható: éles logikája, ahol logikáról, átfogó és sem jobbra, sem balra nem pillantó pszichológizálása, ahol pszichológiáról, biológiai princípiumok termékeny, de soha merő álmelegoldásba nem tévedő alkalmazása, ahol egyik vagy másik társadalmi jelenség legmélyebb alapjairól van szó; elfogulatlan és mindent meglátó konstatálásai, ahol konstatálni, szilárd alapokon nyugvó, messze ellátó célkitűzései, ahol célokat kitűzni kell. Lépten-nyomon gondolatébresztő analízisek és nagyerejű szintézisek váltakoznak még e kis kötetben is, amelynek számos kidolgozatlanul maradt megpendítése. hiányos megállapítása és magyarázata, azt hiszszük, teljes joggal tudható be egy könyvalakban megjelent előadás szűk kereteinek. Kivételt talán csak egy-két eset képez, így a hasznosság (más néven polgári) erkölcs kérdése, ahol a hasznosság fogalmának értelmezését és a régi idealizmus pszichológiai magyarázata, ahol a

pszichoanalízis eredményeinek felhasználási módját teljesen elhibáztottnak tartjuk.

Még így is, e kis helyen aránylag csodálatosan sok értékes mondanivalót találunk, amely nemcsak a legmesszebbmenően kielégíti a jogos várakozást, hanem tanúságot tesz arról is, hogy voltak Németországban is férfiak, akik nemcsak a háború előtt és nemcsak a háború után, hanem a Verdun előtt dörgő ágyuk hangja mellett is hirdették — immár a valóságot átkovácsolni kezdő — tántoríthatatlan erkölcsi meggyőződésüket.

Kinszki Imre.

A népesedéspolitikai alapjai. *Kovács Gábor: Vér és kenyér. Csáthy Ferenc. Debrecen 1918. 175 l. Ara 12 K.*

Kovács Gábor új könyve — amint előszavában maga hangsúlyozza — nem befejezett egész, hanem csak első része megígért népesedéspolitikai munkájának, amelynek történelmi háttérül és statisztikai alapjául szolgál. Az igen nagy irodalmi felkészültséggel megírt munka gerincét Malthus népesedési tanának ismertetése és kritikája alkotja. Munkájában a legszigorúbb objektivitásra törekszik, minden kijelentése adatokon épül fel s minden állításának igazolására az adatok egész komplexumát sorakoztatja. A statisztikai megfigyeléseknek mindenek felett való kidomborítása mellett maga szinte háttérbe látszik vonulni s csak az adatok csoportosításában érezhető erős határozottsággal kialakult meggyőződése.

Nem volna helyes úgy vizsgálni a háborúelőtti idők népesedési mozgalmát, mintha a jövő annak egyenes folytatása lenne. Az utolsó évek megváltoztatták a természetes szaporodást determináló tényezők háborúelőtti erőviszonyát, gazdasági életünkben s a népesség összetételében olyan eltolódásokat okoztak, amelyek generációkon át éreztetni fogják zavaró hatásukat. Ezekkel a hosszú évtizedekre kiható változásokkal, oly munkának, amely alapjául kivan szolgálni a jövő népesedéspolitikájának, minden körülmények között számolnia kell. Kovács G. könyvének egyik főérdemét is éppen abban látom, hogy a háborús évek rendelkezésre álló hiányos adatai dacára nem tapad elválaszthatatlanul a múlthoz, hanem keresi a jelenben azokat az összekötő szálatokat, amelyek a nehéz időkon át a múltat a jövővel összefűzik.

Malthus közismert népesedési hármastételének alapja a csökkenő hozadéképesség törvénye s a szerves lényeknek az az igen nagy szaporodási képessége, amelynek eredményeként az állatvilágban az élelem határait túllépő szaporodási tendencia érvényesül. Kovács G. a csökkenő hozadéképesség törvényének érvényét elismeri, bár úgy találja, hogy annak hatálya a gazdasági technika fejlődése következtében időbelileg kitolódik. A még megoldandó feladatok köre azonban szerinte egyre szűkül, úgy hogy a fejlődés útján a haladás lépésről-lépésre fáradtságosabbá és lassúbbá válik.

Kovács munkájának nagy részét a második kérdés a természetes szaporodás alakulásának megfigyelésére s a jövő tendenciájának megállapítására fordítja. Az állatok óriási szaporodási képességét több példával világítja meg s itt a felsorolásoknál nála is becsúszik az a tollhiba, amelyet Malthus követőinél gyakran megtalálunk. Azt mondja ugyanis, hogy a házinyúl évenként 50 (Pennant szerint

52—53, Lenz szerint 58) fiókat hoz világra s az utódok még ugyanazon évben tudják fajukat szaporítani. Kedvező feltételek mellett tehát ötvenszer ötven, vagyis 2500 nyúl könnyen lehet egyből egy esztendő alatt. A számításnál figyelmen kívül hagyja, hogy a házi nyulak páronként szaporodnak, a hímek magok utódot nem hoznak a világra, a továbbszaporodás szempontjából tehát az első generációnak csak átlag a fele jöhet számításba, vagyis az egy évi szaporulat maximuma $25 \times 50 = 1250$.

Kovács a szerves lények szaporodását tárgyaló fejezetét azzal a megállapítással kezdi, hogy a szaporodási képességet véve alapul, tényleg úgy a növény-, mint az állatvilágnál egy végtelenbe vesző képet kapunk. Ezt a kiindulási pontot azonban nem tartja helyesnek s ezért munkájában csak a korunkban elért természetes szaporodás statisztikailag érzékelhető adataival operál.

A természetes szaporodás mindkét tényezőjének alakulását — s munkájának statisztikailag legfőbb érdekességét ez adja — az osztálytagozódás alapján vizsgálja. A társadalmi rétegződésnek kategóriáit a foglalkozási statisztikánk alapján következőleg állapítja meg: *Az őstermelés körében*. 1. A száz katasztrális holdon aluli kisbirtokosok és kisbérlok, valamint a kisbirtokos napszámosok egybefoglalásával *a földbirtokos népesség gazdaságilag gyengébb rétege*. 2. A gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások összefoglalásával *a földműves proletár rétege*. 3. A nagy- és középbirtokosok, haszonbérlok, részes földművesek, majerosok, juhtenyésztők, kertészek, valamint az erdészeti segédszemélyzete és az egyéb őstermelés összefoglalásával egy csoport *egyéb őstermelő* gyűjtőnéven. *A bányászat, kohászat, ipar, kereskedelem, hitel és közlekedés* körében megkülönböztet *önállókat és segédszemélyzetet*. A napszámosokat, házi cselédeket, mezőgazdasági cselédeket és munkásokat *a legszegényebb társadalmi réteg* címén foglalja össze. *A közszolgálatnál és szabadfoglalkozásnál*, az értelmiségnél megkülönbözteti a *tisztviselőket* és *szolgaszemélyzetet*. Külön szerepelnek még a *véderő* és az *egyéb és ismeretlen foglalkozásúak* csoportja.

Ennek a csoportosításnak kétségtelenül vannak hibái s ezt Kovács G., aki olyan intenzíven foglalkozott a kérdéssel, minden bizonnyal maga látja a legjobban. Az ipar, kereskedelem, közlekedés főcsoportjában — erre Kovács G. is rámutat — az önálló és segédszemélyzet megkülönböztetés nem jelent osztálytagozódást. A bankár, gyáros, nagykereskedő gazdasági helyzete nem hasonlítható össze a falusi szatócséval, az önálló, de egyedül vagy egy inasgyerekekkel dolgozó kis mesteremberével, akiknél a nagy gyárak művezetőinek és szakmunkásainak életviszonyai sokkal kedvezőbbek, bár ezek a foglalkozási statisztika szerint a segédszemélyzethez tartoznak. A közszolgálatnál egy csoportba kerül a miniszterekkel, a busás jövedelmet élvező főpapokkal, ügyvédekkel, orvosokkal a szegény falusi tanító, a XI. fizetési osztályba tartozó kis tisztviselő, az éhbérért robotoló díjnok stb.

Mind ezek a hibák azonban nem a rendszer hiányai, hanem onnan erednek, hogy foglalkozási statisztikánkból a társadalmi rétegződést szabatosan megállapítani nem lehet. Tudomásunk szerint a statisztikai hivatalnak a közel jövőre vonatkozó reformtervei között szerepel a foglalkozási statisztikának olyan irányú kiépítése is, hogy abból az osztálytagozódásra is lehessen bizonyos következtetéseket

levonni. Ahhoz, hogy ez keresztülvihető legyen, a foglalkozási statisztikának sokkal részletesebbnek kell lennie, s figyelembe kell vennie a lakóhely városi vagy falusi jellegét és a lélekszámnak megfelelően több kategóriát kell felállítania. Ez a megoldás sem lesz még ugyan kifogástalan és végleges, de egy lépéssel közelebb vezet az osztálytagozódás lényegének megismeréséhez. Kovács igen helyesen mutat rá, hogy a népesedés alakulása csak az osztálytagozódás alapján vizsgálható s nagy érdeme, hogy az egyes osztályok közt lévő óriási eltéréseket már e hiányos adatokkal is demonstrálja. Nem lett volna érdektelen, ha a terméseredményeknek a népesedésre gyakorolt hatását is az osztálytagozódás alapján vizsgálta volna, mivel a gazdasági változások elsősorban a szegényebb osztályoknál éreztetik befolyásukat.

Kovács nemzetközi adatok alapján reámutat arra, hogy a születési szám csökkenését a halálozás kedvezőbb alakulása nem tudja kompenzálni. A civilizált társadalmakban a népesség szaporodása az élelem mennyiségének növekedését nem éri el s ennek oka nem az erkölcsi önmegtartóztatás, hanem a családoknak a születések számát korlátozó preventív működése. Malthus törvénye tehát — Kovács szerint — korlátlanul érvényes a primitív népeknél s az elmaradt kultúra idején, de nincs hatálya a fejlett kultúra korszakában. A születések száma ma már nincs közvetlen összefüggésben a létfenntartás eszközeinek mennyiségével. A jövedelem csökkenésének tényleg megvan a születéseket szabályozó ereje, a jövedelem szaporodás azonban alig vonja maga után a gyermekszám növekedését.

A Vér és kenyér logikusan felépített következetességgel állítja egymás mellé a létfenntartás eszközeinek és a természetes szaporodás alakulásának egymástól egyre jobban eltérő irányvonalát, nem lett volna azonban fölösleges itt egy harmadik tényezőnek, az igények növekedésének fontosságára is rámutatni, ha ez statisztikailag nem is érzékeltethető.

Kovács egész munkáján meglátszik, hogy teljesen áthatja az a gondolat, amelyet könyvének befejező soraiban így formuláz: «a népesedési politika nem más, mint olyan közgazdasági politika, amely népesedéspolitikai célokra van beállítva.» E kijelentés fontosságát eléggé hangsúlyozni nem lehet és mi örömmel várjuk ez alapon készülő népesedéspolitikai munkáját.

Szekeres János.

Régi emberek új feladatok előtt. (Lippay Zoltán: *A magyar birtokos középosztály és a közélet. Franklin 1919. 158 l. 8 K.*)

Ha egy csapat hősieks rohamban elfoglalt, vagy gyilkos közelharcban megvédett egy állást, lehetőleg felváltják; egy olyant tolnak helyébe, vagy legalább melléje, amelynek létszámát még nem ritkították meg az ellenséges fegyverek, izmait nem merítették ki a küzdés fáradalmai, idegzetét nem rázták ki helyéből a kiállott és tapasztalt borzalmak. Csak a végső szükség bírhat reá egy hadvezetőt, hogy egy csapatra két nagy feladatot bizzon egymásután, közbevetett nagyobb pihenés, létszámkiegészítés, újabb felruházás, felszerelés nélkül. Ebbe a keserves helyzetbe ugyan a világháború alatt magyar csapataink épen elég sokszor kerültek: egyes állásokat egy feltucatszor vagy többször ragadott el egymástól a magyar és a másik — csakhogy amíg a

túlerőben levő ellenség mindig újabb és újabb pihent csapatokat vehetett a harcba, addig magyar részen ismét és ismét csak ugyanazok a megtizedelt, testileg-lelkileg agyoncsigázott emberek támadtak, rohmoztak.

Ezúttal nem kutatjuk, miért kellett ennek így lennie, miért jutottak a volt Monarchia haderejéből épen a magyar csapatoknak oly gyors egymásutánban a «megtisztelő» feladatok. De eszünkbe jut ez a tény, mikor egy könyv került kezünkbe, melyben a magyar birtokos középosztálynak, mint olyannak — nem csupán egyéneinek — a történelem folyamán betöltött hivatása után újabb, nem kevésbé fontos és nehéz hivatást óhajtanak juttatni. Annak dacára, hogy ez az osztály történelmi viszontagságaiból nem került ki sértetlenül, sőt a könyv szerzőjének megállapításai szerint elég súlyos gazdasági, műveltségi és erkölcsi sebeket is szenvedett.

Lippay Zoltán könyvét még a háború előtt írta, először csak előszó anyagául, majd egy nagyobb munka bevezetéséül. Ennek dacára a háború lezajlása után még eléggé időszerűnek találta a változatlan, önálló leközlésre. A magunk részéről csupán az önálló közlést helyeseltük; a változatlan leadás, a forradalmi átalakulás tényével nem számolás már sokat elvon a munka időszerűségéből. Reméljük, hogy a szerző ezt a hiányt ki fogja pótolni ama nagyobb munkájában, melyet már a régi rendszer bukásának és a forradalmi birtokpolitika irányának ismeretében dolgozhat ki.

Szerző szeme előtt az a helyzet áll, melyben a vármegyei nemeségből és ennek jövevény-elemeiből képződött földbirtokos és értelmiségi osztály adta meg a magyar közélet hangját, szervezte meg annak újabbkori formáját. Igaz, hogy nem a legszerencsésebben, legszakavatottabban, sőt annyi nálánál erősebb akadályba és nehézségbe ütközött, hogy végre már adva-adta volna át régi vármegyei hatalmának roncsait is az államkormányának. Ennek dacára szerzőnk szerint még mindig egy új hivatást kellene vállalnia: Magyarország gazdasági átszervezésének vezetését, és pedig demokratikus irányban. Ebben a kissé merésznek látszó kívánságban Lippay egy vele különben is rokonlélekkel, Vadnay Tiborral találkozik.

A magyar birtokos «középosztály»-ban — helyesebben kisebb méretű előkelőbb származású nagybirtokosságban és függelékeiben — egy úri elemet lát, mely a közélet helyes irányítására szükséges és erre a hivatásra alkalmasabb bármely más osztálynál, a nagy főnemességénél is. Az úri rend mint olyan természetét és rendeltetését elég tisztán meglátja, midőn azt mondja, hogy az urat az teszi, hogy akarjon úr lenni és belső kényszer folytán annak kelljen lennie, még ha nem is akarna. Egy ilyen szellemtől áthatott osztály következetes szuggeráló és erkölcsileg asszimiláló tevékenységét annyira szükségesnek tekinti, hogy fenntartása érdekében állami áldozatokat is indokoltnak tart. Igen helyesen hangsúlyozza az ilyen osztály szellemi függetlenségének szükségét. Azt is látja, hogy «urak» létele nem jelenti szükségképen a társadalom megkövesült arisztokratikus szervezetét, sőt a fejlődő demokráciának is meglehet a maga vezető úri eleme. Csak épen az úri rend és az azt szolgáltató osztály, illetőleg osztályok közötti határvonalat nem látja egészen világosan.

Mennyiben tarthatjuk a magyar gentryt az ily vezető úri hivatás további betöltésére túlnyomóan alkalmasnak? Lippay könyvében erre nem épen sok biztató adalékot találunk, inkább az ellenkezőjét. A

történelmi hagyományt szerzőnk maga szállítja le kellő értékére, a gentry altruista áldozatkész, demokratikus gondolatalapjáról mondotak pedig nem meggyőzők. Kivált annak megállapítása után, hogy ama régi vezető osztály egyrészt kicsinyes, opportunistá túlekedésbe esett, másrészt a polgárság és a munkásság különféle irányból kikezdő támadásai előtt egy bizonyos keserves, haladásellenes, gögös elzárkózásba vonult vissza. Ezek után már nem is lephet meg, ha azt az osztályt mások nem tudják helyesen megítélni, hol túlhatalmasnak, hol lezülöttnek látják, hol könnyelműbbnek, hol önzőbbnek tartják a valóságnál.

Legérdekesebbek, bárha nem minden ponton a legmeggyőzőbbek az úri középosztály mezőgazdasági hivatására vonatkozó fejtegetések. Szerzőnk megállapítja, hogy osztálya sokszor kellő technikai és különösen üzleti szaktudás nélkül gazdálkodik, jövedelme még kedvező esetekben sem áll arányban a föld pénzértékével és a rajta levő adósságok kamatterhével. Ennek egyik főoka a munkaerő megdrágulása, mely ismét onnan származik, hogy a munkásnak, cselédnek amerikai és más pénzen mind több alkalma nyílik saját birtokot szerezni, melyen jobb életfeltételeket talál, mint a bérmunkában. Minél több nagyobb birtok kerül felparcellázásra, annál nagyobb a «mindenki szomszédja» kisbirtok versenyé a munkaértékesítés terén, annál inkább nőnek a még meglevő munkások bérigényei, annál hamarabb kénytelenek a még megmaradt nagyobb birtokosok is eladni földjeiket. Ez elől a kényszerűség előtt éppen a «közép»birtok nem menekülhet még a kevesebb munkáskezet igénylő külterjes gazdálkodásba sem, mert az utóbbi holdanként oly kevés hozamot eredményez, hogy az így elért összjövedelem nem lehet elégséges egy úri család manap erősen megnövekedett kultúr szükségleteinek fedezésére. Ezen a helyzeten Lippay a birtokszerző és örökösödési adósságoknak még állami támogatással is rendezésén fölül a munkának földhasználattal való díjazásával kívánna segíteni. Ez ugyan a régi jobbágyi viszonyra emlékeztetne, de míg egyrészt leszállítaná a birtokosok készkiadásait, addig a földéhes munkást is egy olyan saját gazdálkodási alaphoz juttatná, melyen nem lenne kitéve a parcellázó bankok telekuzsorájának. Szerzőnk elég optimista azt képzelni, hogy a munkások díjazásban elfogadnák a birtokok gyengébb földjeit és ezek használata fejében szorgos robotmunkát teljesítenének a jobb földeken. Egyetemes orvosszernek ugyan szerzőnk ezt a javaslatát sem tartja és bizony sokkal közelebb jutnak a valósághoz, akik már a szerző elősejtése szerint is azt fogják rá mondani: íme a feudálisok egy újabb, kétségbeesett erőfeszítése.

Ott azonban már tisztábban lát a szerző, ahol a kisbirtok térfoglalását a jövő fejlődés irányvonalának tekinti és ahol a régi gentry hivatását ezen átfejlődés szolgálatában, munkálásában ismeri fel. Igaza van, midőn megállapítja, hogy a régi földbirtokos gazdaosztály egyszerű áthelyezkedése az ipari vállalkozó osztályba kilátástalan erőfeszítés lenne és hogy a régi szabadelvű ideológiával szemben a Károlyi Sándor-féle agrárizmus még mindig haladást jelentett. Azonban mégis kérdeznünk kell magunktól és az érdemes szerzőtől: ez az osztály, melynek hanyatlásjeleit, köztük öntudatmegrendülését és részben haladástól elzárkózását oly tisztán megállapította, — találhat-e magában elegendő anyagi, szellemi és erkölcsi erőforrást, hogy az átalakuló magyar földműves társadalomnak is éppen úgy vezető úri rendje legyen, mint aminő a régiebbnek volt? Kivált most, a forradalom után, a meg-

indult földfelosztás közepette sokkal nagyobb arányú, nehezebb lett ez a feladat, több és acélosabb idegzet munkáját kívánja. Senki sem fogja azt a gyerekes állítást kockáztatni, hogy a meginduló nagy nemzeti munkában való részvételre a régi gentry családok egy tagja sem lehet alkalmas, vagy hogy alkalmasságának másokénál messzebbmenő, külön próbáját kell letennie. Azonban önként felvetődik a kérdés, ki alkalmasabb ama nehéz, rögtörő munkára: a politikai és közigazgatási viszonyok által szétforgácsoló sokoldalúságba és ezzel felületeségbe nevelt, az úri tekintélyigényekkel együtt úri kényelemigényekhez is szoktatott, családi kötelekei és rokonszenvei által az új erőtevénytől visszahúzott birtokos-nemes ivadék — vagy a kitartó, felőrölt munka hagyományában felnőtt, a tanintézetek és az élet iskolájában egyaránt a munkacél éles meglátására és rendületlen követésére nevelt, egész lényével és érdekhálózatával a dolgok kialakuló új rendjéhez fűzött parasztsarjadék? A végcél különben sem az, hogy a föld munkálói fölött egy bár atyáskodóan vezető és példaadó külön osztály álljon; minél hamarább oda kell fejleszteni a földnép értelmét, tájékozottságát, vagyoni erejét és társadalmi tekintélyét, hogy az egyes földműves családjában tisztán célszerűségi kérdés maradjon, hogy az apa kisebb birtokot vegyen, vagy nagyobbat béreljen-e, hogy a fiú az örökendő gazdaság kezelésére, vagy gazdaság-közigazgatási, esetleg más értelmiségi pályára készüljön-e elő.

Új feladatok új erőket, vagy legalább az erők új csoportosulását kívánják. Ezen igazság felismerésének árán juthattak be a történelem folyamán a hatalomról látszólag végérvényesen letűnt osztályok tagjai az újabb alakulatok fenntartó és irányító úri rendjébe. Tisztában van e felől Lippay Zoltán is; nézeteltérés csupán arra nézve lehet, mennyire kell a régi gentrynek az események malmában megőrlődnie, más elemekkel elvegyülnie, az eddigi eszmekört új tartalommal megtöltenie, hogy az új Magyarország gazdaságának, társadalmának és államának valóban hasznosan működő és ennek megfelelően boldoguló munkásokat szolgáltasson.

Farkas Geiza.

Az egyformaság a világon. (Dr. Karl Marbe: *Die Gleichförmigkeit in der Welt. Untersuchungen zur Philosophie und positiven Wissenschaft. München 1916. 422 l.*)

A szerző e könyvével egy végtelenül fontos és érdekes szociológiai problémát lendített a figyelem középpontjába. Azonnal ide kell jegyeznünk azonban, hogy — sajnos! — nem látta meg teljesen e kérdésnek a társas élet problémáival való szoros összefüggését, ami talán nagyrészt annak a következmenye, hogy főleg a matematikai, fizikai és statisztikai nézőszempontok igénybevételével óhajtja a kérdést megvilágítani.

A helytelen módszernek viszont az a hátránya, hogy a kérdést nem jól veti fel és így — természetesen! — már eleve kockára teszi a megoldás sikerességét.

M. abból indul ki, hogy hasonló közvetlen tényezők közreműködése hasonló jelenségeket vált ki. Tény, hogy a látszat azt mutatja, hogy az említett körülmények közt kialakuló cselekvések bámulatosán hasonlítanak egymásra. De nemcsak a cselekvések és események látszólagos egyöntetőségét állapíthatjuk meg, hanem egy-

ben a gondolkozási folyamatok, az erkölcsi meggyőződések és az érzelmi állapotok hasonlóságát is. Azonban már az első tárgyilagosabb megfigyeléskor konstatálhatjuk, hogy a cselekvési formák hasonlóságai nem fedik egymást tökéletesen, ugyanis bizonyos olv. eltérések mutatkoznak, amelyek lehetetlenné teszik, hogy a hasonlóság mindinkább tökéletesbüljön. Röviden tehát: az egyformaság megmarad *hasonlatosságnak*, azonban sosem válik *azonossággá*.

Ha tényleg a hasonlatosság elve uralkodna, akkor a fejlődés tendenciája (a folytonos differenciálódás) egyenesen csőd előtt állna. Természetesen e megállapításunk csak a szerző által megformulázott tételre vonatkozhat, mert a hasonlatosság elve önmagában nem alkotna gátló akadályt, csakis akkor, ha egyértelműnek vesszük az azonosság elvével. Már pedig az bizonyos, hogy a kérdést helyesen csakis úgy állíthatjuk fel, hogy hasonló körülmények közt *azonosságok* jönnek létre, nem pedig egy formáságok!

Ezt viszont szerző nem vitatja! De hiába is törekednék esetleg arra, hogy a kérdést ilyen oldalra állítsa be, mert ezt semmiesetre sem tudná bizonyítani, minthogy — mint említettük már — a hasonlatosság sohasem válhat azonossággá. M. azonban összetéveszti a kettőt, de a vitatásnál mindig azokhoz az érvekhez folyamodik, amelyek csak az egyformaságot igazolják, a fogalomalkotásnál ellenben — anélkül, hogy ennek kifejezést adna — az azonosságra gondol. Ha nem így volna, akkor nem kellene oly rengeteg érvet és adatot egymásra halmozni, mert az egyformaság ténye sokkal kézenfekvőbb, semhogy oly hatalmas bizonyítást kívánna.

Ép abban van tehát a munka legnagyobb hibája, hogy a kérdést helytelenül fogalmazta meg, így azután állandóan a hasonlóságnak és az egyformaságnak rendkívül pontatlan és széteső fogalmával állunk szemben.

Mindenesetre nem tagadhatjuk le, hogy a szerző rendkívül érdekes szempontokat vet fel és a részleteket behatóan és tudományos elemzéssel tárgyalja, azonban az egész munka — a kérdés helytelen feltevése folytán — nélkülözi az egységet és a meggyőző erőt.

Margittai Lipót.

A forradalomról. (*Emil Lederer: Einige Gedanken zur Soziologie der Revolutionen. Leipzig: Der Neue Geist 1918. 40 l.*)

Kormányok hibáiból, korrupcióból nem lehet magyarázni a forradalmat, hiszen a forradalmak oly ritkák, a kormányok panamáit meg oly gyakoriak. A forradalom annak a lehetetlen állapotnak a megszüntetése, hogy az uralkodó hatalmi szervezet pusztán erejénél fogva létezik, elvesztvén értelmét, valamint kapcsolatát a társadalom eleven erőivel. A forradalom jelentősége az, hogy eszmei tartalmat visz be a kivénhedt társadalomba. Ennek a forradalmi eszmének valóban egyetemes emberi eszmének kell lennie, mely belemarkoljon a tömegek leikébe, képes legyen az uralmon lévő szervezet romba döntésére elegendő társadalmi erőt sorompóba állítani.

A forradalom eszmei tartalma föltétlen kellék, ez adja értelmét az erőszakos cselekedeteknek. A forradalmi eszmében connotative benne van, hogy az a társadalomnak új képét rajzolja elénk. Nemcsak a jelen lerombolására, de a jövő felépítésére is alkalmasnak kell lennie.

A tiszta eszme *magá* még nem forradalmi. Az eszme forradalmivá csak erőszak útján válhat, viszont az erőszakot forradalmi ténnyé csak az *eszmével* való kapcsolata lehet. A forradalom nem tiszta hatalmi küzdelem. Nem az erőre alapítja jogát, hanem az eszme az alap az erőszak alkalmazására.

A forradalmi eszme abban különbözik minden más eszmétől, hogy csak az eszme lényegével ellentétes módon valósulhat, nevezetesen erőszakkal. Nem köt kompromisszumot a jelen feltételeivel, hanem letöri azokat. A forradalmi eszme ezen a ponton megszűnik merőben eszmének lenni, az emberek cselekvése révén a realitásba megy át. A forradalmi eszmének ez az átsapása a valóságba az eszmének kritikus mozzanata, ekkor dől el, hogy a gondolatból mennyi valósul meg. És ez a pillanat annál kritikusabb, mert intellektuelek válnak a cselekvés szervévé, akik pedig mint «doktrinerek» mozgalomban eddig nem vettek részt.

Az eszme forradalmasítása, majd valósítása elsősorban az ország intellektuel rétegén múlik. Ennek a csoportnak mentalitásától, történelmi múltjától, temperamentumától, nemzeti stb. sajátosságától függ főleg a forradalom sikere. Az intellektuálisuk csoportjában fogan meg legelőbb a forradalmi eszme, innen nyeri a mozgalom jelszavait, célkitűzéseit.

Az erőszak alkalmazásával jut kapcsolatba a tömeg a forradalmi eszmével. Igaz, a nagy tömegek a forradalmi eszmét túlnyomóan a konkrét napikérdésekben akarják valósítani, gyakran nem is értik meg a szellemi vezérek egyetemesb céljait. Mégis a forradalmi eszme csak a társadalmi szférában tud valósulni, a tömegek közé kell jutnia. Hogy a forradalmi ideából valóban mi valósul meg, az a tömegek szociális minőségétől függ. Ma pl. a társadalomnak kialakult osztálytagozódásánál fogva, amikor a tömegek túlnyomóan gazdasági szempontból vannak szervezve, a forradalom nem maradhat csak politikai területen, hanem a gazdasági életbe is át kell nyúlnia. A mai forradalom már megszervezett tömegeket talált saját vezetőikkel, kialakult ideológiával. Ennek döntő, jelentősége van az egész mozgalom sorsára nézve. Mint-hogy a forradalom a fennálló kormányhatalmat elsöpri, szervezett tömegek nélkül nyitva állna az út a legvéresebb anarchia számára. A társadalom szervezettsége továbbá akadályul is szolgálhat az új rend kialakulására nézve: szervezett ellenforradalmi csoportokat állíthat csatasorba. Véres polgárháború réme bontakozhat ki; a történelem ekkor valóban osztályharcok történetévé válik. Katasztrófától, összeomlástól csak az intellektuális erők túlsúlya mentheti meg a társadalmat.

A forradalom tehát a forradalmi eszmének megvalósulása tömegmozgalomban. A folyamat, mint láttuk, így megy végbe: 1. fölmerül az eszme; 2. átalakul forradalmi eszmévé; 3. a forradalmi gondolat a valóságba tör. Az eszme tudatára ébred megváltó erejének, valósulása végett emberi erőket mozgat meg. Ha az így kitört mozgalom az erőszak alkalmazásánál nem áll meg, hanem képes a társadalmat eszméje szerint átalakítani, forradalommal állunk szemben; ha ez nem következik be, a mozgalom csonkán marad, csak zendülésről beszélhetünk.

A forradalmi mozgalomnak ezt a képét, melyet Lederer, mint a forradalmi eszme önelidegenülését, dialektikáját, valóban természettudományi módszerrel megrajzol, voltaképpen mindnyájan látjuk, természetesnek találjuk, csak ennek ellenére, vagy éppen ezért, eddig nem vettük észre.

Mérő Nándor.

KÖNYVSZEMLE

Molnós-Kovács Béla: Hadigondozó szociálpolitika. Budapest: Bethlen Gábor rt. 1918. 66. l

Szerző az Országos Hadigondozó Hivatal szociálpolitikai osztályában mint tisztviselő dolgozott; jól ismeri a hadigondozás elméletét és gyakorlatát. A háború utolsó hónapjaiban magyar tisztok számára a Ludovikában rendezett tanfolyamon ismertette a hadigondozás szociálpolitikai feladatait; az előadás anyagát ebben a könyvecskében dolgozta fel. Jó képét nyújtja a kérdésnek, legalább elméleti szempontból; megismerjük az irányelveket, mindazt, amit az Országos Hadigondozó Hivatal megvalósítani akar és ehhez kritika alig fér. De gyakorlati szempontból annyiban hiányos a könyv, hogy a szép elvek alkalmazásának módjáról, a rendkívül sok nehézségről, az elkövetett hibákról nem hallunk; szerző nem ecseteli azt, hogy mit tud megvalósítani a magyar hadigondozás. Talán ez nem is célja a könyvecskének.

Fejtegetéseinek alapját a Hivatalnak az utolsó másfél év alatt kiadott útmutató füzetei és rendeletei alkotják (elsősorban a *Hadi-rokkantak pályaválasztása* című füzet, Budapest 1917), melyek irányeszméről el kell ismernünk, hogy sok tekintetben a hasonló külföldi törekvések is felülmúlják. Ismételjük, hogy elméletről van szó és nem a megvalósítás jó vagy rossz voltáról, melynek számos előfeltétele (közigazgatás lassúsága, hivatalaink nehézkessége, a pénzalapok kicsinysége, a háborús anyaghiány) nálunk igen gyarló.

Figyelmet érdemel, hogy a magyar hadigondozás elméletében a népesedéspolitikai szempont kellően kidomborodik, melyet szerző két idézettel igazol. «Mivel a nemzet színe-java elesett vagy nyomorékká vált, oda kell hatni, hogy a megmaradtaknak és ezek közül ismét a legjobbaknak minél nagyobb részük legyen a jövő nemzedék felnevelésében. A kellő számú és kívánatos minőségű utódokra való tekintet tehát fontos kelléke az előrelátó hadigondozásnak.» (Az Országos Hadigondozó Hivatal 41.412/1917. számú körrendeletéből.) Majd: «Az a nép heveri ki leghamarabb a háború vérveszteségét és az állhat csak ellen a mai kulturális élet számos fajrontó behatásának, amelyik idejekorán szánja reá magát mélyreható népesedéspolitikai intézkedések megvalósítására.» (Az O. H. H. 26.633/1918. számú körrendeletéből.) A népesedéspolitika követelményeit tartja szem előtt a hadigondozás akkor is, mikor a falusi lakosságot telepítések, jól irányított munkaközvetítés és helyes pályaválasztás segítségével otthonában igyekszik tartani és a nagyvárosokba való özönléstől megóvni. Egészben véve «a hadigondozó szociálpolitika a hadi-

gondozottat, családját a maga egészében és nem a hadigondozottat, mint különálló egyént tekinti annak az egyednek, akinek jövőjét biztosítani kell».

Aki röviden tájékozódni akar arról, hogy milyen a magyar hadigondozás ideális képe, annak a gondosan szerkesztett, csinos külsejű könyvecske elolvasását melegen ajánlhatjuk.

Hoffmann Géza.

Pásztor József: Európai Egyesült Államok. Budapest: Benkő 1919. 27 l. Ára 3.60 K.

A szerző lehetetlennek tart jelenleg oly békekötést, mely az összes nemzeteket kielégítené s így új háború réme fog fenyegetni, mert «*amíg a népeknek, illetve az egyes államoknak külön érdekük és külön fegyveres erejük van, mely utóbbival teljesen önállóan rendelkeznek, addig megvan a háború lehetősége is*». Az egyetlen helyes mód a háború elkerülésére az Európai Egyesült Államok létrehozása, melynél az Amerikai Egyesült Államok szervezetét kell szem előtt tartanunk. A népszövetséget nem tartja kielégítő formának, mert a döntőbíráóság ítéletébe nem mindig nyugodnának bele az egyes nemzetek. A népek egy államba való tömörítésének alap gondolata nem lehet más, «*mint Európa felosztása, lehetőleg egyforma nagyságú államokra és ezek egyesítése egy összállamban*». Áttérve a gyakorlati megoldás terére, kimutatja, hogy a legyőzött és a kis államok szívesen társulnának a hatalmasokkal (lehet-e valami könnyebb feladatot elképzelni, mint ennek «*kimutatását*»?!), csak a nagyokat kellene meggyőzni a terv célszerűségéről. Végül pedig, mint egy mondatából kitűnik, azt sem tartja lehetetlennek, hogy az Európai Egyesült Államokat *ez a békekonferencia* fogja megalkotni.

F. B.

VITÁK ÉS ÉSZREVÉTELEK

A fejlődés raktároptimum-elméletéhez.

I.

Kinszki Imrének ez érdekes és gondolatébresztő elméletet előadó cikkéhez¹ óhajtanék egy-két lényegbevágó észrevételt tenni.

1. Nem bizonyítható, hogy az élőlény centrális törekvése volna egy raktároptimum fenntartása. Az optimumot különben is nehéz volna meghatározni. Sőt, mint a cikkíró maga figyelmeztetett *privatim*, helyüket nem változtató növényeknél a raktár szinte minden határon túl nőhetne, tehát optimum nincs is.

2. Az optimumelmélet mindjárt veszít szerepéből oly fokon, ahol már megállapítható *a szükségletek differenciálódása*. Vajjon nem valószínűbb-e, hogy ez maga jelenti a fejlődést, melynek megindítója szintén nem a «raktároptimumra törekvés», hanem egyszerűen a táplálkozási tendencia (az «optimum» alsó határa) és eszköze a raktár fogyasztása, ami bekövetkezik, még mielőtt a raktár terhes nagysága (az «optimum» felső határa) be is állana.

3. Különösen valószínűtlen, hogy bizonyos fajok, melyek századokon át azonos viszonyok között élve nem fejlődnek, mind a kedvező maximális raktárral rendelkeznenek. Viszont ahol van fejlődés, szemelláthatólag életfenntartás és különböző részlet-szükségletek vannak munkában. Mindenképen úgy látszik, hogy az élettevékenységnek a raktároptimum síkjába való tetszetős vetítése nagyon is szimplista mesterfogás.

4. Ostwald «stacionárius rendszer»-e nem a fejlődés negációját jelenti, hanem csak egy folytonos szervezetet. Pikier elméletének helyes magvát (mely közel áll *a szükséglet-differenciálódáshoz*) sem értette el a cikkíró, amit részletesen ki nem fejthetek, de jelezniem kell, jóllehet a cikkíró pozitivista és alkalmazkodási alapfelfogásában magam is osztozom. *Kolnai Aurél.*

II.

Cikkemet, néhány jelentéktelen módosítást leszámítva, csaknem egy teljes éve, hogy megírtam s ma már nem találom minden tekintetben — így éppen a leglényegesebb pontokban: a

¹ *Szükséglet, alkalmazkodás, fejlődés. Huszadik Század, 1919. január-február.*

raktároptimum-elmélet és az erre támaszkodó fejlődésmagyarázat kifejtésénél — teljesen kielégítőnek. Válaszomba tehát be kell vonnom, ha csak *Schlagwort-szerűen* is, az újabb megismeréseket, amelyekre azóta jutottam.

1. A minél nagyobb raktárra való törekvés nem tény, hanem tényekkel támogatott *feltevés*. A raktár optimumát meghatározza «az adott élőlény organizációja s ebből és a külső viszonyokból rezultálódó életmódja». (20. 1.) Annak, hogy a magasabbrendű növényeknél nincs optimum, igen jól megfelel az a tény, hogy itt a differenciálódás a rendkívül sokféle alkalmazkodás mellett teljesen alárendelt jelentőségű; néhány meglévő esete pedig a létfenntartással könnyen magyarázható.

2. Egyáltalában nem, vagy csak néhány irányító kifejezés erejéig ismert elméletek cáfolásának kétes dicsőségére nem vállalkozván, bírálatommal várnom kell, míg Kolnai fejlődés-felfogását részletesebben kifejti. Amit alap gondolatának látok: a fejlődésének *energiafeleslegből* való magyarázását, mint alapvető princípiumot a visszafejlődés ténye cáfolja (ha elismerjük a differenciálódás ökonómianövelő hatását, amit, úgy látom, Pikier is megtesz); de mint *másodlagos* elvet (az optimumnak minél magasabbra való felszorítását, az energiafelesleg által megindított differenciálódás útján) azóta magam is megpróbáltam kidolgozni.

3. Egyes élőlények változatlanságát a raktároptimum elérésén kívül az «automatizálódás»-sal is magyaráztam (38. 1.). A fejlődésnél persze van jelentősége a létfenntartásnak: a raktárnövelési tendencia ennek csak fokozottabb megnyilvánulása; viszont a pusztá létfenntartást inkább az egyszerű alkalmazkodások célozzák, amelyek általában megelőzik, megalapozzák a fejlődést. Részletszükségletek létezését nem tagadtam, csupán azt vélem, hogy (az élőlény fejletlenségével arányos tisztaságban) a raktár síkjára vetíthetők. Hogy ez eljárás — részemről *tudatos* (1. a IV. rész 1. pontjának utolsó bekezdését) — szimplizmusa termékenyen avagy tudománytalanul az-e, persze én el nem dönthetem.

4. Hogy az élőlény stacionárius rendszerként való felfogásának igenis *megvan* az általam felhozott szélsőséges alakja, a cikkemben közölt idézeteknél is jobban bizonyítja Rignano kijelentése: «Valamennyi. . . mozgás, amelyet az állatok végeznek, ... leszármazottja annak az igen általános tendenciának, amellyel minden stacionárius fiziológiai állapot *a saját változatlanságára* törekszik.» (Cikkemben i. m., 93. o.; kiemelés az eredetiben is.) A 2. pontban mondottakból viszont kiviláglik, hogy Pikler alap gondolatát, mint másodlagos elvet alkalmazhatónak ismerem el.

Kinszki Imre.

Elvhűség és végcélprogramm.¹

B. R. ellenvetéseire (Sürgős szükség van konzervatív pártalakulásra)² kiegészítésül vagyok bátor néhány észrevételt tenni.

B. R. messzebbmenő gyakorlati következtetést von le a fejtegetésből, mint ami a cikk betűjének és intenciójának megfelel. A cikk egy mondatából sem következik, hogy a pártok a belépőkkel szemben, mint egyetlen kritériumot alkalmazzák, hogy az illető milyen programot vall magáénak, csak azt bizonyítottam, hogy «*ilyen aggodalmak miatt*» szelekciót ne gyakoroljunk.

A vallott vagy hirdetett programm gyakran nem egyezik az érzett, ki nem mondott programmal. Programmon ilyenkor az utóbbit értem, mint ahogy ennek a cikkben kifejezést is adtam (77. lap, 5. bekezdés). Ha vannak emberek, akik «semmi-féle programmal nem kellene», akkor ezeknél feltételezünk olyan titkolt törekvéseket, melyek a vallott programmal ellenkeznek. Ilyen esetben programmon előzők szerint helyesen ezen törekvések komplexumát kell érteni.

Talán felesleges is megjegyeznem, hogy nem «ilyenféle urak számára elméleteket kitalálni» volt a szándékom, de meg akartam védeni azokat a jóhiszemű embereket, akik végcélprogramm hiányában némelyek részéről elvteleneknek minősítetnek és lekicsinylésben részesülnek. *Schweitzer Pál.*

Helyreigazítás.

A *Huszdik Század* januári száma egy ezelőtt 32 évvel írott könyvemből (*Arany János* 1887, újabb kiadás 1903) két (úgy hiszem mellékes) passzust emel ki és oly magyarázattal kíséri, mely csak félreértésen alapulhat és erős meggyőződéssel ellenkezik.

Az egyik passzus a magyar paraszt jelleméről, büszkeségéről és büszke magatartásáról szól, amelyet észrevehetünk, ha pl. a tót mellett látjuk. Ez a mondat csak a magyar paraszt jellemére vonatkozik: jogi pretenzióra semmi, de semmi vonatkozás nincs. A büszkeség még nem baj: ha teszem, az egyik testvér büszkébb is a másiknál, azért még lehetnek szerető testvérek.

A másik inkriminált passzus szerint Arisztófánész ostromozza a demokrácia visszaéléseit, t. i. a demagógiát. Ezt jobban értjük meg mai napság (1887), mint régebben. Itt persze nem Magyarország, hanem elsősorban a francia zavarok lebegtek szemem előtt.

¹L. H. Sz. ez év január-februári számában.

²L. ugyanott.

Arany Jánosról írt könyvem két főszméje különben igenis demokratikus. Az egyik, hogy Arany lényegileg a magyar paraszt típusa a zsenialitás fokán. A másik szerint Aranyt és Petőfit a negyvenes évek nagy demokratikus hulláma emelte.

Február 11.

Riedl Frigyes.

A fenti helyreigazításhoz ezeket kívánom megjegyezni:

1. Igénytelen kortörténeti jegyzetem egyetlen célja csupán az volt, hogy egy a napi politikától teljesen távol álló író példáján mutassak arra, hogy milyen volt a közfelfogás nálunk a nemzeti-ségi kérdésről és a demokráciáról. Riedl tanár úr helyreigazítja értelmezésemet, amihez semmiféle észrevételem nem lehet, mert hisz jóhiszeműségét legkevésbé sem vonhatom kétségbe és mindenki maga a legilletékesebb értelmezője szavainak.

2. Jegyzetemnek legkevésbé sem volt Riedl tanár úr ellen irányuló éle. Mert valóban nagyobb igazságtalanság el sem volna gondolható, mint valakinek szemére vetni 32 év előtti nézetét két oly óriási átalakuláson keresztülment politikai fogalomról, mint amilyen a nemzetiségi kérdés és a demokrácia. Kivált, amikor e nézetek egészen mellékesen jutnak kifejezésre egy esztétikai tanulmányban.

B. R.